

***Jacobin* om 20-årsminnet av Irakinvasionen**

Innehållsförteckning

Redaktionell kommentar.....	1
Vivek Chibber: Invasionen av Irak – 20 år senare.....	2
Krigspartier.....	2
Krig om olja?.....	4
Sluta hoppas på en bättre ockupation.....	5
Hur den amerikanska invasionen av Irak utlöste Jihad.....	7
Daniel Finn: Jo, kriget i Irak var ett (slags) krig om olja.....	15
Chockterapi.....	16
Friheten är inte fri.....	18
Slå på trumman.....	19
Oljelagen stoppas.....	20
Chris Maisano: Bortom Chomsky och Walzer.....	22
Anne Alexander: ”Ett fritt fosterland och ett lyckligt folk”.....	24
En vision för Irak.....	25
Strategisk inriktning.....	26
Kommunismen i Najaf.....	26
Folket och staten.....	27
Från revolution till förtryck.....	27
Islamistiska mobiliseringar.....	28
Efter Saddam.....	29
Tishreenrevolutionen.....	30
Rörelsen på torgen.....	30
Alternativ.....	31
Joseph Daher: Vad invasionen innebar för kurderna.....	31
Vad ockupationen medförde.....	32
Misslyckandet för folkomröstningen om självständighet 2017.....	33
Frågan om olja.....	34

Redaktionell kommentar

2023 är det 20 år sedan USA, under den falska förevändningen att Irak hade ”massförstörelsevapen”, inledde invasionen och ockupationen av Irak, och störtade och sedermera avrättade Saddam Hussein. Den amerikanska socialistiska tidskriften *Jacobins* sommarnummer ägnades så gott som helt åt denna händelse. Vi publicerar här översättningar av 6 artiklar ur detta nummer. Eventuellt kommer vi senare att komplettera med fler intressanta artiklar.

Vivek Chibber: Invasionen av Irak – 20 år senare

(Hur den amerikanska politiska klassen orsakade en katastrof i Mellanöstern.)

[Ur [Jacobin magazine](#), nr 50, sommar 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

I den politiska brottslighetens annaler förtjänar den amerikanska invasionen av Irak en hedersplats. Själva kriget ledde till minst 200.000 civila döda och flera gånger så många indirekta förluster. Allt detta av en invasion som inleddes på helt falska grunder.

Men det är viktigt att komma ihåg, att när ockupationen inleddes 2003 hade brutala sanktioner redan åstadkommit förödelse i det irakiska samhället. Irakierna har nu drabbats av konsekvenserna av amerikanska aggressioner i mer än 30 år. Två generationer har gått förlorade i detta kaos, och det finns inget lyckligt slut i sikte. Men det amerikanska etablissemanget har för längesedan gått vidare. Tidigare i år, vid invasionens 20-årsminne, gjordes det några få slentrianmässiga omvärderingar i pressen, som en handfull politiker anslöt sig till. Soldater tackades ”för sina tjänster”, några smackade med tungan över den förödelse som hade drabbat de olyckliga civila – och sedan återgick vi snabbt till vår vanliga dagordning.

En av socialisternas viktigaste uppgifter måste förvisso vara att vända upp och ner på denna kultur av straffrihet. Och det måste börja med en nykter analys, inte bara av de mänskliga skador som den imperialistiska staten orsakade, utan också av dess handlingar och mål. Liberaler tycker om att säga ”aldrig mer” om fascismen. Vi behöver också säga ”aldrig mer” om imperialistiska händelser som invasionen av Irak.

Krigspartier

En av de vanligaste fraserna under efterdyningarna till kriget var att det var ”de nykonservativas krig”. I själva verket var hela etablissemanget överens om åtagandet att avsätta Saddam Hussein – både de två största amerikanska partiernas ledarskap, militären och pressen. De små menings-skiljaktigheter som fanns inom eliten omfattade bara en minoritet lagstiftare och en del figurer i media. Inte så att de nykonservativa såg beslutet att invadera som en bifråga, men de behövde inte pressa på så hårt, varken inom regeringen eller den bredare politiska klassen.

Bakgrunden till Irakkriget sträcker sig mer än ett decennium bakåt i tiden, inte bara till Husseins angrepp på Kuwait utan ännu längre, till slutet på kalla kriget. Under efterdyningarna till det sistnämnda insåg experterna runt George H W Bush och Bill Clinton snabbt att östblockets sammanbrott gav USA en unik möjlighet. Medan målet under de föregående decennierna hade varit att ”begränsa” Sovjetunionens utvidgning, kunde USA nu sträva efter ”utökning”, dvs. en ytterligare utvidgning av USA:s herravälde.

I detta avseende finns flera punkter som är värda att notera. Den första är att USA:s utrikespolitik under kalla kriget aldrig hade haft som enda motiv att bara begränsa eller hindra kommunismen – tvärtom. Den amerikanska politiken har varit fast besluten att utvidga USA:s geopolitiska och ekonomiska inflytande. Det var bara så att den globala konkurrensen från Sovjetunionen tvingade Washington att lägga band på sina ambitioner i vissa delar av världen. Den grundläggande inriktningen hade sedan länge varit offensiv, inte defensiv. Tanken om begränsning var en ideologisk

image – bara det sätt på vilket eliterna framställde sin strategi för allmänheten för att rättfärdiga USA:s expansionism. När Clintons nationella säkerhetsrådgivare Anthony Lake 1993 uttryckligen svängde från begränsning till utökning, så tillkännagav han att USA skulle ta chansen att öppet anamma det som alltid hade varit dess huvudambition. Lake byggde i sin tur bara på de planer som hade skisserats av Paul Wolfowitz under Bushadministrationens sista år.

De två partiernas samsyn om en aggressiv utvidgning fördes givetvis vidare till Mellanöstern, som har stått i fokus för USA:s utrikespolitik under hela efterkrigstiden. Det verkar vara oförenligt med att Clinton när han tog makten bara fortsatte de sanktioner som Bush hade infört, och som – både av Clintons folk och pressen – beskrevs som ”begränsning”. Men det centrala är att Clintons strävan var att sanktionerna skulle bli en väg till en förändring av regimen, inte ett alternativ till den. Han strävade alltid efter att störta Saddam Hussein. Det var bara att det var uteslutet med direkta militära aktioner. Förhoppningen var att sanktionerna skulle utlösa regimförändringar inifrån, antingen genom ett folkligt uppror som utlöstes av massornas lidande eller någon sorts mer begränsad kupp av den politiska eliten. Sanktionerna var en offensiv åtgärd vars mål var en regimförändring, och ingen i det bredare utrikespolitiska etablissemanget såg det som något problem.

I slutet av 1990-talet stod det klart att sanktionerna inte hade fått de önskade effekterna. I ett avseende var de dock imponerande framgångsrika: den irakiska ekonomin var i spillror, oljeproduktionen gav precis tillräckligt för att betala för det mest nödvändiga, och levnadsstandarden hade rasat. USA kvävde i själva verket det irakiska folket till döds, men lidandet hade varken utlöst ett uppror eller en kupp. Och vid slutet av årtusendet började sanktionerna bli svåra att vidmakthålla. Det internationella stödet för dem försvagades. Till och med i USA gick den allmänna opinionen starkt mot dem.

1998 övervägde Clinton aktivt väpnat våld. Flygbombningarna under Operation Ökenräv det året var bara ett tecken på hans ökande otålighet. Problemet var att det militära alternativet hade sina egna begränsningar, varav den viktigaste var att Hussein inte utgjorde något tydligt hot mot USA, och att det följaktligen skulle bli svårt att samla ett offentligt stöd för en väpnad intervention, än mindre för en direkt invasion.

Men vid den tidpunkten var praktiskt taget hela det utrikespolitiska etablissemanget ense om att sanktionerna snart måste upphöra – men att det bara skulle vara acceptabelt om Hussein försvann med dem. Att avveckla sanktionerna bara för att se honom sitta kvar vid makten skulle ha varit en oacceptabel förödmjukelse för Washington, liktydigt med ett nederlag. Men militära aktioner i den omfattning som krävdes för att störta regimen en gång för alla verkade också omöjligt. USA var alltså dömt att bli kvar i en sorts vänteläge, åtminstone för tillfället.

Under sina första månader vid makten visade George W Bush inga tecken på att avsätta Hussein. Det var först i och med attackerna den 11 september som händelserna tog en gynnsam vändning. Inte bara Bush utan också hela den politiska eliten grep omedelbart denna oöverträffade möjlighet. Inom några dagar började regeringen aktivt överväga det som dittills hade verkat otänkbart. Frågan var inte om man skulle invadera utan när – och, viktigare, hur man skulle få med allmänheten på det.

Det finns fortfarande en uppfattning i omlopp att de nykonservativa tvingades övervinna motstånd från det gamla politiska gardet, men det är ett fullständigt påhitt. Det förekom förvisso diskussioner.

Men det var diskussioner om detaljer och speciellt hur den allmänna opinionen skulle bevakas. Ingen – inte paret Clinton, Al Gore, Joe Biden, Brent Scowcroft, James Baker eller någon från de två partiernas hjärntrust – framförde att det var en dålig idé att störta Saddam, än mindre omoraliskt. Hela debatten handlade om hur det uppfattades. Många av dessa personer insisterade helt enkelt på att det fanns vissa formella åtgärder som Bush måste vidta, som en ren formalitet – som att ställa vissa villkor som Saddam måste uppfylla, och söka FN:s godkännande av invasionen. Och Bush följde faktiskt det rådet.

Återigen, man var överens. På praktiskt taget varje nivå marscherade den politiska klassen och media i takt: önskemålet om regimförändringar, strategin för den militära invasionen och de taktiska besluten hur den skulle hanteras.

Krig om olja?

En annan mycket vanlig kommentar inom vänstern är att drivkraften bakom invasionen var olja. Det verkar förvisso intuitivt rimligt. Det skulle ju vara en kosmisk slump om USA bara råkade slösa så mycket uppmärksamhet på ett land med några av världens största oljereserver. Men även om det stämmer att olja var en faktor, så är det viktigt att vara klar över hur det påverkade argumenten för invasionen.

Till att börja med var det inte ett krig om olja i ordets snäva mening. Bush försökte inte få kontroll över de irakiska oljefälten på de amerikanska oljeproducenternas befallning, eller ens säkerställa en avgörande ställning på dem. Om det hade varit målet, skulle de amerikanska företagen snabbt ha fått kontroll över dem efter ockupationen. Även om amerikanska företag verkligen sökte och fick en del lukrativa kontrakt, så har de i själva verket inte varit den viktigaste aktören, och det finns inga tecken på att de kommer att bli det i framtiden (i detta avseende verkar Kina ha vunnit). Inte heller finns det några tecken på att USA trodde att en invasion skulle gynna dem i någon annat avseende vad gäller oljeproduktionen, som förmånliga priser eller garantier om leveranser. Tvärtom var krigets arkitekter mycket känsliga för allmänhetens uppfattningar om denna fråga. Ända från början var de mycket noga med att undvika intrycket att de störtade en regering för amerikanska eller brittiska oljeföretags skull.

När det stod klart att en invasion stod på dagordningen, försökte givetvis oljeföretagen få, och fick, gehör bland Bushs och Tony Blairs politiska rådgivare. Dessa möten har ibland tolkats som en sorts krigsråd där Bushs arbetsgrupp tog order direkt från oljeföretagen. Men det var mer av en defensiv manöver än ett planeringsmöte för att dela upp landet mellan sig. Oljejättarna la inte fram någon önskelista för perioden efter konflikten på bordet. Istället talade de för att inte utelämnas ur processen om och när oljefälten öppnades för privata investeringar. Ur Bushs perspektiv var dessa möten nödvändiga, eftersom hans administration var ytterst intresserad av att avveckla Iraks nationaliserade oljesektor. Om den skulle överlämnas till det privata kapitalet så var en del preliminära möten på sin plats, som en del av den övergripande planeringen av ockupationen efter invasionen.

Historien visar nu på ett obestridligt faktum: kriget var aldrig tänkt att leda till att företag från väst skulle roffa åt sig oljan. Det handlade aldrig om tillgång till oljan, eftersom Hussein inte hade några skäl att förneka sig själv intäkterna från att sälja olja till USA, världens största marknad, eller deras allierade. Om olja verkligen var ett motiv för invasionen så filtrerades det via dess geopolitiska

effekter. Det finns många diktatorer som har gått mot amerikanskt förmyndarskap och till och med struntat i Washington. Men i Husseins fall gjorde det faktum att han bestämde över enorma mängder olja honom unikt central. I mitten av 1990-talet tog han på ett iögonfallande sätt på sig den återfödda arabiska nationalismens mantel, om än höljd i islamistisk symbolism – inte i sitt baathistiska ursprungs sekulära ideologi. Och även om det inte var så stor chans att han skulle neka USA tillgång till oljan, så fanns det stora chanser att han skulle utnyttja sin kontroll över Iraks olja för att placera sig i regionens ekonomiska statsledning. Han ville helt enkelt bli en maktmäklare i Mellanöstern för att rikta sin makt utåt mot den globala scenen.

Men Husseins kontroll över så mycket olja gjorde honom till mer än en huvudvärk. Det gav honom möjlighet att bli en mycket påtaglig motvikt mot USA:s överhöghet, just när Clinton och Bush valde att framhäva sin makt i regionen. I slutet av 1990-talet föreföll det verkligen för en del i etablissemanget att Hussein var på väg att bli dramatiskt mer central – efterfrågan verkade överstiga det globala oljeutbudet, och Irak hade de största outnyttjade oljefälten bland de exporterande länderna. En ökad irakisk produktion kunde visa sig viktigt för att hålla nere de globala oljepriserna, men det skulle kräva nya investeringar i fälten, och det var omöjligt så länge sanktionerna var kvar. Men att häva sanktionerna för att öka produktionen var att medge ett nederlag mot Saddam, vilket var helt uteslutet. Om det primära målet hade varit att öka tillgången på olja så fanns det ett enkelt sätt att göra det – bara häv sanktionerna. Men politiken dominerade över ekonomiska intressen. Det geopolitiska lyft som det skulle ge Hussein gjorde det uteslutet. Således var huvudmotivet för invasionen politiskt: avsätta Hussein och inrätta en mer lättpåverkad regim i landet.

Men även om oljan inte var det främsta motivet för invasionen, så betraktades den alltid som central under efterspelet till den – att återuppbygga landet efter att Saddam hade undanröjts. Och det är där oljeföretagen kommer in.

Ända sedan 1950-talet har nästan alla oljerika länder i Mellanöstern nationaliserat sina oljeföretag, och privata producenter har förpassats till en sekundär roll. Irak var inget undantag, och de hade nationaliserat sektorn på 1970-talet. År 2000 var landets nationaliserade oljeföretag i ett bedrövligt tillstånd efter ett årtiondes sanktioner, och sökandet efter nya fält hade praktiskt taget upphört. Bushadministrationen var väl medveten om att återuppbyggnaden efter kriget skulle kräva ett återupplivande av oljeintäkterna, något som bara skulle vara möjligt genom en massiv tillförsel av krediter och maskiner. Det kunde man ha åstadkommit genom att blåsa nytt liv i den statliga sektorn och lita till lokal teknisk expertis, som det inte var någon brist på. Irak hade en utomordentligt välutbildad ingenjörskår. Men de nykonservativa såg en möjlighet att krossa den statliga sektorn och använda Irak som en global modell för att privatledda borrhningar och undersökningar efter olja var överlägsna – i själva verket vrida tillbaka klockan till mitten av seklet.

Oavsett vad som hände i övrigt hade amerikanerna förbundit sig att öppna Iraks olja för internationella producenter. Och från detta härrörde en rad beslut som ledde till den katastrof som utspelade sig under ockupationen.

Sluta hoppas på en bättre ockupation

Den troligen vanligaste bedömningen av ockupationen är att den misslyckades på grund av dålig planering eller inkompetens – och antyda att resultatet kunde ha blivit annorlunda med ordentlig

framsynthet och omsorgsfull förvaltning. Empiriskt är det lätt att argumentera för att planeringen var dålig.

Medan oförutsedda militära händelser sedan decennier hade diskuterats och debatterats på högsta nivå, var konturerna till återuppbyggnaden efter invasionen till största delen inte planerade. Uppgiften att skissera planer till scenariot efter kriget överlämnades till lägre ämbetsmän med liten makt eller inflytande, och de planer de kom fram till kastades åt sidan så fort invasionen inleddes. Med början på 1990-talet och under 00-talet förekom djupa och olösliga revirstrider mellan Pentagon och utrikesdepartementet, som bara intensifierade i och med invasionen. Från allt detta är det lätt att dra slutsatsen att maktkampen och bristen på planering direkt ledde till katastrofen efter kriget.

Men alla dessa argument undviker den avgörande frågan: hur skulle det, med tanke på de bakomliggande omständigheterna, de tillgängliga resurserna och USA:s mål, kunnat ha blivit annorlunda med en bättre planerad invasion? Om vi analyserar de verkliga omständigheterna är det nästan omöjligt att påvisa att det var möjligt med ett positivt resultat. Man argumenterar nästan alltid för "misstag som var undvikbara" och att ockupationen kunde skötts bättre genom att peka på den snabba avvecklingen av det baathistiska partiets struktur och armén. Dessa två beslut togs av den Provisoriska koalitionsmyndigheten under ledning av Paul Bremer, och skyndade förvisso på förfallet till kaos, men det var mer grundläggande krafter som verkade, och det är svårt att se hur regimen kunde ha undvikit dem.

Den första odiskutabla verkligheten var att Washington aldrig hade för avsikt att lämna Iraks framtid åt irakierna, trots att invasionen beskrevs som en kamp för demokrati. Det skulle ha inneburit en risk för att det efter kriget skulle uppstå en regim som var nationalistisk och beslutsam att inte bara föra sin egen geopolitiska linje utan också mer allmänt gå mot privatisering av oljesektorn och ekonomin. Istället säkerställde ockupationsregimen ända från början att det nya Irak skulle vara vänligt inställt till USA:s planer. Det innebar att man installerade personer man föredrog på ledande poster istället för att respektera de sedan länge utlovade demokratiska processerna. Dessa personer hade i själva verket förberetts i mer än ett decennium – en brokig skara quislingar, skojare och religiösa sekterister, som samtliga var emigranter och landsflyktiga utan någon verklig social bas i landet. Dessa "ledare i exil" släpptes bokstavligen ner i Irak efter invasionen, och det blev upp till dem att skriva en konstitution och arrangera en ny valprocess – just på grund av att det gick att lita på att de skulle få till stånd de önskade resultaten.

Det faktum att det nya ledarskapet hade en liten eller ingen social bas var centralt, eftersom de nu stod inför den enorma utmaningen att skaffa ett lokalt stöd, inte bara i befolkningen utan, vilket var lika viktigt, inom den lokala eliten. Och det gjorde de på två sätt: att dela upp staten mellan sig med hjälp av en blandning av beskyddarskap och mutor, och att förlita sig på våld – ofta sekteristiskt – för att undanröja konkurrenter. Alternativet skulle ha varit att slå in på den långsamma och svåra uppgiften att skaffa sig legitimitet genom att organisera och vinna folkets tillit. Men det tar tid, och hursomhelst hade alltför många av dem aldrig för avsikt att göra det. Deras främsta källa till stöd hade alltid varit Pentagon eller utrikesdepartementet, beroende på i vems distrikt de råkade befinna sig. De var beroende av sina amerikanska beskyddare för finansiering och av att använda de pengar och vapen som stod till deras förfogande för att komma först i kapplöpningen om makten.

Denna dynamik utvecklades inom en ekonomi som – tack vare decennierna av sanktioner – var i en enda röra, och inom en stat som till stor del hade urholkats. Så när "utlänningarna", som de inplan-

terade emigranterna kallades, började stycka upp och dela ut staten, fanns det ingen politisk klass eller stabil byråkrati som kunde utmana dem. För den existerande byråkratkåren var den mest rimliga handlingslinjen tvärtom att hitta den mest tillförlitliga beskyddaren i den nya politiska klassen och försäkra sig om den stabilitet och de inkomster de kunde ge. Det splittrade landets politiska ekonomi i rivaliserande sekteriska och elitfraktioner som var beväpnade till tänderna och simmade i pengar.

Det var i denna miljö med en sönderfallande stat och ökande osäkerhet som den USA-stödda regeringen genomförde sin egen sorts ”chockterapi” – ett system med massprivatisering, inte bara av oljeindustrin utan av ekonomin mer allmänt. Så utöver att öka korruptionen och det sekteriska våldet, uppstod en sorts trasbourgeoisie, ett helt skikt av ekonomiska bedragare och oligarker av ryskt snitt som köpte upp företag för en spottstyver eller stoppade miljontals dollar i fickan med påhittade projekt och inbillade investeringar. Det var det oundvikliga resultatet av att samtidigt å ena sidan förstöra varje tillstymmelse till lag och ordning, och å den andra slå in på okontrollerade och genomgripande privatiseringar. Och det gav Irak ett system som bara kan kallas gangsterkapitalism.

Dessa krafter var oändligt mer djupgående och hotande än Bremers beslut om av-baathisering och upplösning av militären. Bremers handlingar gjorde givetvis saker och ting mycket värre än vad de annars hade blivit. Men de var underordnade. Det grundläggande, katastrofala faktum var att USA tog en politisk ekonomi som redan stod på randen till kollaps och behandlade den med en slägga.

Även om Bremer hade hanterat sina två beslut bättre, var sammanbrottet för Iraks politiska ekonomi oundvikligt. Den nya regimen baserade sig på en rad sociala aktörer, vars intressen stod i grundläggande motsats till det irakiska folkets intressen, och vars planer garanterat skulle leda till samhällets sammanbrott. Landets ständigt växande katastrof orsakades inte av en oduglig ockupation utan av ockupationen i sig själv – landets öde beseglades den dag George W Bush, Dick Cheney och det bredare amerikanska etablissemanget beslutade sig för att inleda en invasion. Utöver irakierna själva lever hela regionen fortfarande med konsekvenserna av detta.

Hur den amerikanska invasionen av Irak utlöste Jihad

(Intervju med Anand Gopal)

[Ur [Jacobin magazine](#), sommar 2023. Anand Gopal har rapporterat från Irak, Afghanistan och andra krigszoner i Mellanöstern för olika tidningar, och har skrivit boken *No Good Men Among the Living: America, the Taliban and War Through Afghan Eyes* [New York : Picador, 2015]. Intervjun gjordes av *Jacobins* redaktion. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Jacobin: Islamismen är en verklig kraft i Irak idag. Det var inte fallet innan invasionen och ockupationen. Vad kan du berätta om dess rötter, både i Irak och i regionen i stort?

Anand Gopal: Det är lätt att titta på dagens politiska krafter i Mellanöstern och anta att det politiska islam alltid har varit dominerande, men det kan inte vara längre från sanningen. På 1940- och 1950-talet var det irakiska kommunistpartiet en av de mäktigaste aktörerna inom irakisk politik: vid sin höjdpunkt var det ett sekterismöverskridande parti med tiotusentals medlemmar. Det framväxande baathpartiet krossade till sist kommunistpartiet – möjligen med hjälp från CIA.

Utöver sin roll för att undanröja progressiva rörelser, skadade Saddam Husseins baathparti genom sitt förtryckande styre den sekulära politikens legitimitet och trovärdighet. Genom att den viktigaste kvarvarande sekulära kraften var så grym och korrumpad fick sekularismen dåligt rykte. Så med de två viktigaste representanterna för massornas missnöje – kommunismen och den arabiska nationalismen – eliminerade, vände sig en liten minoritet av politiserade individer till olika tolkningar av det politiska islam. Från och med 1970-talet ägde denna process rum i hela Mellanöstern, även om den på grund av statens förtryck dämpades bland sunnimuslimer i Irak.

Men under 1980- och 1990-talen började det ändå uppstå små informella nätverk av personer som anslöt sig till någon form av salafism. Dessa nätverk inriktade sig på att predika och propagera, och ibland tolererades de av staten, så länge de inte talade mot Saddams regim.

Den andra faktorn som ledde till islamismens framväxt var kriget mellan Iran och Irak, som dödade hundratusentals människor och gynnade uppkomsten av religiösa motiv och symboler i det offentliga rummet. För att ta ett exempel var det på 1970-talet inte särskilt vanligt att se en kvinna bära slöja i Mosul, men på 1990-talet var det ovanligt att se en muslimsk kvinna utan hijab på offentliga platser. Saddam stödde delvis detta för att öka stödet till sitt krig. Han ville visa att Irak var mer genuint islamskt än den islamistiska teokratin i Iran.

För det tredje lanserade Saddam på 1990-talet ”Troskampanjen”, som förde in islamskt språk och bilder i den officiella debatten för att stärka hans legitimitet i efterdyningarna till ett massivt shiamuslimskt och kurdiskt uppror. Han ändrade till exempel den irakiska flaggan och tog med orden ”Gud är stor” och införde religiös undervisning inom officerskåren. Han byggde moskéer i hela landet, tryckte miljontals exemplar av Koranen och införde till och med en del sharialagar i samhället. I Bagdad samlades exempelvis hundratusentals sexarbetare – som tidigare hade tolererats – ihop och avrättades av regimen.

Den fjärde orsaken till islamismens framväxt i Irak har samband med det globala sammanhanget. Över hela världen hjälpte USA och regionala makter som Saudiarabien till att gynna en hårdför politisk islamism som motvikt till de sekulära krafterna eller som ett sätt att kontrollera lokalbefolkningarna. Ett iögonfallande exempel är det afghanska motståndet mot den sovjetiska ockupationen på 1980-talet. USA beväpnade och finansierade islamistiska gerillor, mujahedin, för att störta den Moskvastödda regimen i Kabul. Trots att det fanns flera krafter i mujahedin som anslöt sig till en traditionalistisk, icke radikal version av politisk islamism, stödde Washington målmedvetet de mest radikala grupperna. De finansierade produktionen av läroböcker – som lästes av miljontals afghanska barn – som glorifierade jihad och martyrskap. De skapade islamistiska krigsherrar genom att vräka miljarder över landet och översvämma det med vapen.

Det var i Afghanistan som araber som ISIS’ framtida grundare, Abu Musab al-Zarqawi, träffade andra radikaler, som Usama bin Ladin, och gav upphov till den moderna hårdföra ”transnationella” salafistiska rörelsen. Ett annat exempel är Israel, som på 1980-talet stödde skapandet av Hamas som motvikt till den sekulära palestinska befrielseorganisationen PLO. I denna mening ägde islamismens framväxt i Irak rum inom ramen för en global islamisering som fick hjälp på vägen av USA och andra världsmakter.

Hur utlöste den amerikanska invasionen och ockupationen av Irak ISIS’ uppkomst?

Även om Islamska staten opererar i Syrien och har anhängare över hela världen, så är ISIS i grund

och botten ett irakiskt fenomen. Och det går inte att förstå gruppen utan att först förstå det irakiska samhällets sociala struktur före och efter den amerikanska invasionen.

Historiskt har den sunnimuslimska härskande klassen i Irak bestått av tre grupper: baathistiska officerare, borgarklassen och stamshejker. Dessa grupper utesluter inte varandra, men det är lättare att förstå om vi för tillfället behandlar dem separat. Baathistiska officerare utgjorde en central maktbas för Saddams regim och hämtades till stor del (om än inte uteslutande) från den sunnimuslimska befolkningen. Den sunnimuslimska borgarklassen opererade via sina nära band till regimen, som använde en sorts statskapitalism. Efter de sanktioner som USA och FN införde på 1990-talet och som ödelade den irakiska ekonomin, blev denna grupp också indragen i smuggling.

Den tredje gruppen, stamshejkerna, behöver förklaras. I sin nuvarande form är arabiska stammar ett modernt påfund, ett resultat av imperialism och kolonialism. På 1800-talet tvingade ottomanerna de beduinska nomadsamhällena att bli bofasta för att öka skatteintäkterna och på bättre sätt kontrollera möjliga hot mot sultanens makt. Ottomanerna delade upp gemensam mark och gynnade vissa män som "shejker", och beviljade dem avtal och andra privilegier i utbyte mot lojalitet och skatter.

I själva verket skapade ottomanerna en jordägande klass, som varenda makt efter dem (britterna, Saddam och amerikanerna) försökte manipulera för sina egna syften. Shejkernas sociala ställning var beroende av att staten gav dem resurser, som de sedan delade ut till sina stamfolk som en sorts beskyddarskap. Denna sorts beskydd dämpade klasskampen mellan bönder och shejker – eftersom bönderna var beroende av denna utdelning från shejkerna. Men det innebar också att stamshejkerna hade staten att tacka för sin makt, och därför tenderade att ge sin lojalitet till den makt som beviljade dem privilegier.

När USA invaderade 2003 slungade de in det irakiska samhället i kaos, fängslade och dödade felaktigt tiotusentals människor, och slet itu landet. Allt detta är välkänt. Men det som inte har analyserats i detalj är hur denna ödeläggelse påverkade de irakiska klassförhållandena. Var och en av de tre delar av den sunnimuslimska härskande klassen som jag nämnde tidigare blev direkt påverkade.

På grund av det program för av-baathisering som Provisoriska koalitionsmyndigheten under Paul Bremer införde förlorade de baathistiska officerarna sina jobb och uteslöts ur det politiska livet. Den sunnimuslimska borgarklassen förlorade den stat som hade stött dem, och över en natt importerade Washington i själva verket en ny företagarklass. Det var irakiska utvandrare och element från shiamuslimska religiösa partier som blev obeskrivligt rika på amerikanska kontrakt och korrupcion.

Den tredje gruppen, stamshejkerna, förlorade källan till sitt beskyddarskap. När den gamla irakiska staten avlägsnades förlorade shejkerna inte bara sina privilegier, utan också sin förmåga att fördela eller överföra detta beskydd till de fattiga bönder och landsbygdsarbetare som utgjorde deras bas. Som ett resultat förenades den sunnimuslimska härskande klassen och vanliga sunnimuslimer i ett folkligt uppror mot USA:s ockupation.

Deras skäl var olika: den gamla härskande klassen gjorde motstånd eftersom den hade förlorat sina privilegier, medan vanliga sunnimuslimer gjorde motstånd på grund av ockupationens dagliga plundringar. Många sunnimuslimer kallade det för ett "nationalistiskt motstånd". Men eftersom det inte omfattade shiamuslimer eller kurder representerade det inte en verkligt allirakisk nationell befrielse.

Jämsides med detta motstånd fanns det ett sunnimuslimskt islamistiskt jihadistiskt motstånd under ledning av al-Qaida i Irak (AQI) och liknande grupper. Denna rörelse hade sitt ursprung bland de personer som på 1980- och 1990-talen hade vänt sig till någon sorts politisk islam. Bland dem fanns en del baathistiska lägre arméofficerare och religiösa studenter som anslöt sig till motståndet 2003 men snart fängslades av USA i det jättelika fånglägret i Bucca. Där blandades de med förhårdade anhängare till al-Qaida – huvudsakligen icke irakier som hade stridit i Afghanistan och på andra ställen – och när de lämnade fångenskapen anslöt de sig till AQI och liknande grupper.

En del av de som anslöt sig skulle gå vidare och bli ledande figurer i ISIS. Men det betyder inte att ISIS leds av baathister. Snarare är en del av ledningen tidigare baathister som sedan länge har av sagt sig den sekulära baathistiska ideologin till förmån för en radikal islamism. Det är riktigare att säga att dessa personer kombinerar tre distinkta beståndsdelar: den hårdföra salafismens ideologiska vision, arméofficerarnas militära och säkerhetskunskap och baathistiska totalitära härskarmetoder.

Varför vände sig det nationalistiska motståndet mot AQI, och varför valde den sunnimuslimska stamelisten att sätta upp sig på CIA:s avlöningslista under det så kallade sunnimuslimska Uppvaknandet?

USA försökte framställa det som att hela motståndet leddes av AQI, men under 2003 till 2005 var de i själva verket underordnade nationalisterna. Ironiskt nog hjälpte USA:s beskrivning av motståndet som helt islamistiskt till att bygga AQI:s inflytande och gjorde att de kunde dra till sig fler rekryter.

Men en lika viktig orsak till AQI:s tillväxt var det sunnimuslimska samhällets klasstruktur, som jag beskrev tidigare. När beskyddarnätverken splittrades så ökade klassmotsättningarna mellan fattiga arbetare på landsbygden och deras shejker – vilket al-Qaida utnyttjade skickligt.

AQI rekryterade småbönder, utbildade arbetare i den informella sektorn och arbetslösa, som alla hade förlorat stamsystemets anspråkslösa bidrag. Många av dessa unga män hade flyttat till större städer som Falluja i en ofta fruktlös jakt på arbete. De var mer beredda än andra delar av samhället att radikalt ifrågasätta den gamla samhällsordningen. De menade att shejkerna inte hade gjort något för dem och bara satt hycklande i sina lyxhus och pratade om motstånd mot amerikanerna.

Från och med 2003 började graffiti som fördömde shejkerna och till och med hela stamsystemet uppträda i städer som Ramadi och Falluja. AQI:s propaganda kritiserade ofta shejkerna och stamtraditionerna. Deras led började svälla. Unga män som hela sina liv hade tvingats visa hänsyn till dessa shejker fick nu vapen och en enorm makt över shejkernas liv och egendomar. På detta sätt utmanade AQI stamsystemet och den gamla sociala hierarkin och blev ett direkt hot mot shejkerna.

Samtidigt utmanade AQI den sunnimuslimska borgarklassens och shejkernas inkomstflöden. De började konkurrera med dessa grupper i den lagliga och olagliga ekonomin, och tack vare sin större eldkraft kunde de ofta ta kontrollen över handelsnätverk. För att ta ett exempel hade staden al-Qa'im vid den irakisk-syriska gränsen ända sedan sanktionernas dagar varit platsen för smuggling till svarta börsen. En allians mellan lokala företagare och shejker från stammen Albu Mahal hade skaffat sig monopol på denna handel, som de utnyttjade för att berika sig själva och finansiera sina upprorsgrupper, som kämpade mot den amerikanska ockupationen som en del av det nationalistiska motståndet. AQI började inkräkta på och sedan ta över dessa smugglingsrutter.

Av dessa skäl hotade al-Qaidas tillväxt den sunnimuslimska elitens klassintressen, samma elit som ledde det nationalistiska motståndet. Inför framtidsutsikten att antingen fortsätta att kämpa mot amerikanerna i namn av nationell frigörelse eller skydda sin privilegier valde den sunnimuslimska eliten det sistnämnda. Det var det som kallades det "sunnimuslimska Uppvaknandet", den snabba omsvängning 2006 och 2007 då sunnimuslimska eliter vände sig mot AQI och anslöt sig till amerikanerna. Det avslutade i själva verket det nationalistiska motståndet. Beskrivningarna i populära media var att sunnimuslimska stammar vände sig mot AQI på grund av AQI:s brutalitet, men AQI började faktiskt inte döda shejker förrän efter att dessa hade bytt sida för att stöda amerikanerna.

USA belönade eliterna genom att bevilja dem kontrakt och tillåta dem att bilda miliser, och nästan över en natt kunde shejkerna återupprätta den makt och de privilegier som de hade förlorat efter 2003. Shejkerna kunde nu fördela en del av detta välstånd till sina stamfolk och dra bort basen för AQI:s stöd. Med amerikansk militär uppbackning angrep de sedan al-Qaida, drev bort dem från deras fristäder och förpassade gruppen till långt bort i öknen. 2009 var både det islamistiska och det nationalistiska upproret över.

Politiker och pressen beskriver det som att den sekteristiska konflikten i Irak har funnits i århundraden, när den i själva verket har nyare historiska rötter. Kan du förklara vilka dessa rötter är? Hur manipulerade och uppmuntrade USA denna splittring?

Sekterismens rötter går tillbaka till britternas politik, som i allmänhet gynnade sunnimuslimer på de andra gruppernas bekostnad, och till Saddams politik, som krossade shiamuslimernas politiska rörelser och förbjöd vissa shiamuslimska religiösa praktiker. Men det var först under den amerikanska ockupationen som sekten blev den politiska maktens referenspunkt, den definierande identiteten.

Det berodde på att amerikanerna betraktade irakierna i sekteriska ordalag och behandlade dem som sådana, vilket uttrycktes i av-baathiseringen och andra lagar, genom kvotsystemet och de shiareligiösa partier som USA gynnade. USA vägrade se irakiernas olika nyanserade identiteter – religiösa, etniska, politiska – och bröt istället ner dem i tre kategorier: sunnimuslimer, shiamuslimer och kurder.

Washington förstärkte detta genom att importera irakiska landsflyktingar som inte hade någon naturlig väljarbas i landet och som fungerade utifrån en sekteristisk logik. Exempelvis fyllde USA 2003 det regerande interimrådet med irakiska utvandrare och medlemmar i shiaislamistiska partier. Denna politik att söndra och härska var tagen ur den klassiska koloniala regelboken, och liksom det historiska exemplet fick det till resultat att dessa kategorier blev verkliga och viktigare. Iran spelade en liknande roll: prästernas regim stödde shiaislamistiska partier och dödliga shiamuslimska miliser, vilket gav det bisarra resultatet att två fientligt inställda parter – USA och Iran – stödde samma krafter i Irak.

Så istället för att rätta till Saddamregimens orättvisor – såsom orättvisorna mot shiamuslimer – vände USA och Irak upp och ner på situationen, och uteslöt i själva verket sunnimuslimer från det dominerande politiska och ekonomiska livet. Det var under dessa förhållanden som AQI med början 2006 kunde inspirera till ett inbördeskrig mellan sunni- och shiamuslimer. Deras motiv för att göra detta var att de ville undanröja de återhållsamma sunnimuslimska politikerna. Gruppen placerade bomber i shiaområden som var fulla av folk och dödade många civila, vilket fick den irakiska staten och anslutna shiamiliser att utföra hämndaktioner mot civila sunnimuslimer.

Det blev omöjligt för sunnimuslimer (eller shiamuslimer) att vara neutrala eller stå över de sekteristiska striderna. Det var en faktor som fick en del sunnimuslimer att ansluta sig till AQI eller acceptera dess våldsamt shiafientliga retorik. Det är värt att notera att AQI:s efterföljare, ISIS, använde samma logik, både i Irak och internationellt. När ISIS-anhängare genomför angrepp i väst är det strategiska målet att provocera fram ett våldsamt svar av stater och samhällen i väst, och på så sätt göra det omöjligt för muslimer i väst att förbli neutrala. ISIS' strategier hoppas att de drabbade muslimerna kommer att ansluta sig till Islamska staten. På detta sätt är ISIS (och AQI före den) beroende av islamofobin i väst och den sunnifientliga politiken i Irak för att överleva och växa.

Av två orsaker tog det inbördeskrig som AQI startade 2006 slut 2008. För det första lyckades, som jag nämnde, det sunnimuslimska Uppvaknandet besegra AQI. För det andra inledde de sunnimuslimska nationalistiska grupperna en avspänning med den shiadominerade staten. I verkligheten innebar det att sunnimuslimerna hade förlorat inbördeskriget, men det insåg inte de eller de flesta observatörerna vid den tiden.

Hur lyckades ISIS ta kontrollen över större delen av det sunnimuslimska Irak 2014 och 2015?

När USA drog sig ur Irak 2011 var styrkeförhållandena följande: den irakiska staten kontrollerades av Nouri al-Maliki och den shiamuslimska härskande klassen, som tack vare alliansen mellan USA och Iran satt stadigt vid makten. Samtidigt hade den sunnimuslimska härskande klassen sedan 2007 fått stöd av USA med miljontals dollar i kontrakt och arbeten. Den shiamuslimska härskande klassen ville inte dela makten med de sunnimuslimska eliterna – de hade bara några få år tidigare kämpat mot många av dem – samtidigt som de sistnämnda var ovilliga att avstå från den betydande ekonomiska och politiska makt som hade tillfallit dem av Uppvaknandet.

Washington stödde både de shiamuslimska och sunnimuslimska härskande klasserna, men var inte beredda eller villiga att försona de två sidorna – ty om de gjorde det så skulle det ha inneburit en nedmontering av hela den samhällsordning som hade uppstått efter 2003. Så de drog sig ur i förhoppning om att de två sidorna skulle försonas av sig själva, och bortsåg därmed från de strukturella motsättningar i systemet efter 2003 som omöjliggjorde ett sådant närmande utan antingen ett förnyat inbördeskrig eller en revolution. Och som det visade sig var det just ett förnyat inbördeskrig och revolution som ägde rum.

Marschen mot det andra irakiska inbördeskriget började efter 2011. Det var vanliga sunnimuslimer som fick betala priset för rivaliteten mellan den shiadominerade irakiska staten och sunnieliten. I den ena staden efter den andra torterade irakiska säkerhetsstyrkor oskyldiga sunnimuslimer, som sedan försvann. I slutet av 2012 bröt en proteströrelse ut, där aktivister reste tält i stora sunnimuslimska städer som Falluja, Ramadi och Hawija. Demonstranterna krävde ett slut på den diskriminerande politiken, som lagarna om av-baathisering och de ökända lagarna för terroristbekämpning, under vilka så många sunnimuslimer hade försvunnit.

Protesternas dynamik liknade upproret efter 2003: ett nationalistiskt uppror under ledning av den sunnimuslimska borgarklassen, stamshejker och tidigare officerare som hade ett masstöd i det sunnimuslimska samhället. Och liksom 2003 utgjorde radikala islamister som AQI bara en liten del av rörelsen. Den irakiska statens svar blev att öka förtrycket. I Hawija massakrerade till exempel de statliga säkerhetsstyrkorna dussintals demonstranter.

I december 2013 hade upproret övergått i väpnad kamp som hade ett utbrett stöd i de sunnimus-

limska samhällena. Vid denna tidpunkt förklarade al-Maliki krig mot rörelsen, vilket fick till omedelbart resultat att den sunnimuslimska härskande klassen splittrades. En del eliter, speciellt i mer stamdominerade områden som Ramadi, beslutade sig för att stöda staten, medan revolten på ställen som Falluja riktade sig mot Bagdad. Protestledare upprättade ett revolutionsråd i Falluja, som 2014 styrde staden i nästan 6 månader.

I denna omgivning gjorde AQI – som nu hade bytt namn till Islamiska Staten i Irak och Syrien – comeback. Den anslöt sig till revolutionen mot Bagdad och framställde sig som beskyddare av sunnimuslimer mot den shiamuslimska staten. När staten ökade sitt förtryck kunde ISIS förvandla denna tanke till verklighet. I Falluja, till exempel, bombarderade den irakiska armén staden utan urskiljning och dödade tusentals. Det tvingade revolutionsrådet att alltmer förlita sig på ISIS, som hade större tillgång till tunga vapen. Men genom att göra det grävde de revolutionära eliterna sin egen grav.

I januari 2014 bestod Fallujas revolutionsråd av en röra av grupper och individer som tidigare hade tillhört det nationalistiska motståndet mot amerikanerna: före detta arméofficerare, shejker, islamister och sekularister. Dessutom verkade ett halvt dussin upprorsgrupper i staden, som samtliga hade varit aktiva under kampen mot amerikanerna. På bara 6 månader lyckades ISIS införliva en del medlemmar och döda andra, tills de hade fullständigt herravälde i staden.

Delvis gjorde de det genom att utnyttja samma klassmissnöje som AQI hade gjort, och rekryterade bland fattiga på landsbygden, utbildade arbetare, personer som hade flytt från sina hem och flyttat till staden, arbetslösa och andra traselement. Det var dessa grupper som – både ekonomiskt och vad gäller statens glupskhets – var mest utsatta för sunnieliternas oförmåga att fördela välstånd och skydd neråt. Över hela det sunnimuslimska Irak utnyttjade ISIS de splittringar som USA:s Uppvaknandeprogram skapade: USA stödde i samtliga regioner vissa stammar mer än andra, och ISIS kunde rekrytera de som förlorade på denna process.

I Hits omgivning, exempelvis, hade amerikanerna överöst stammen Albu Nimr med kontrakt och regeringsarbeten, på bekostnad av stammar inne i staden. Så då rekryterade ISIS bland stadens invånare. I Samarra gynnade Uppvaknandet stammen Albu Baz oproportionerligt mycket med arbeten och pengar, så ISIS rekryterade bland andra närbelägna stammar som hade förlorat.

Med dessa tre processer – döda konkurrerande grupper, stöda samhällets fattigaste delar mot eliterna och stöda samhällen som hade utestängts från det amerikanska och irakiska stödet – kunde ISIS breda ut sig över Iraks sunnimuslimska delar, få bort den sunnimuslimska eliten och få ett avgörande inflytande över den statsfientliga sunnimuslimska politiken.

Hur besegrades ISIS till sist?

ISIS försökte sköta ett islamiskt kalifat samtidigt som de också förde krig på flera fronter, vilket visade sig bli deras undergång. I Irak stred ISIS mot en hel rad styrkor: regeringssoldater, shiamiliser – varav många hade stöd från Iran – och kurdiska kämpar. I Syrien befann sig ISIS i krig med den syriska regimen och syriska rebeller. Men den verkliga orsaken till ISIS' nederlag var den överlägsna eldkraft som USA satte in. Efter att ha lämnat Irak 2011, återvände USA 2014 för att inleda ett nytt krig. Detta krig skiljde sig från ockupationen 2003-2011. Det var inte så många soldater på plats, och USA litade nästan helt till flygkraft och inhyrda styrkor. Under de följande 5 åren släppte USA lös en av den senaste historiens mest förödande bombkampanjer. I ISIS' huvud-

stad Raqqa förstördes 80% av staden. Vissa delar av Iraks näst största stad, Mosul, bombades till grus. Ingen vet hur många civila som dog, men det är sannolikt att det rör sig om tiotusentals.

Kriget mot ISIS var en viktig milstolpe för USA. Washington fulländade en ny metod för krigföring där de kunde orsaka enastående förödelse utan några risker för amerikanska trupper – nästan inga amerikanska soldater dog. Som ett resultat av det passerade kriget nästan utan några kommentarer i USA. Barack Obama och Donald Trump kunde i själva verket radera städer från kartan utan att amerikanerna märkte det.

Vi har inte diskuterat kurderna så mycket. Hur har den kurdiska politiken utvecklats under och efter ockupationen?

Kurderna led svårt under Saddam Hussein, och under Gulfkriget 1991 gjorde de revolt mot styret i Bagdad. USA införde en flygförbudszon som i själva verket förvandlade Iraks kurdiska norra delar till en självstyrande zon. Denna ordning formaliserades efter invasionen 2003 i Kurdistans regionala regering (KRG), som har varit som en oas i Iraks elände, med lite våld och reguljära val.

Men den kurdiska politiken har dominerats av nyliberala kleptokratiska partier som Kurdistans demokratiska parti (KDP) och Kurdistans patriotiska union (KPU). KDP och KPU kontrollerar makten och nästan all ekonomisk verksamhet. Kontrakt för byggande eller att starta företag kräver kontakter med dessa partier. De har skapat ett massivt beskyddarskap och system för mutor som har undergrävt utvecklingen av demokratiska institutioner.

Dessa partiets viktigaste källa till legitimitet, sådan den nu är, är deras roll för att försvara kurdernas nationalistiska strävanden. Denna legitimitet hade troligen sin höjdpunkt mellan 2014 och 2017, då ISIS hotade de kurdiska kärnområdena och gav impulser till ett enat kurdiskt motstånd. Efter att – med amerikanskt hjälp – ha avvärjt ISIS' invasion genomförde KDP 2017 en folkomröstning om självständighet: mer än 90% av de röstande var för självständighet. Men Irak och regionala stater reagerade ilsket: Turkiet och Iran, som har stora egna kurdiska befolkningar, slog till mot KRG med hårda sanktioner, och irakiska trupper erövrade oljefälten i Kirkuk, och berövade KRG en lukrativ inkomstkälla. KDP tvingades bortse från resultatet av folkomröstningen, och har för tillfället givit upp hoppet om självständighet. Idag är KRG ett dåligt fungerande, penningaristokratiskt statskick med svaga framtidsutsikter om statsstatus.

Till och med efter ISIS' nederlag verkar situationen du beskriver vara dyster. I vilken riktning utvecklas nu saker och ting inom irakisk politik?

Det kan ta generationer för att hämta sig efter effekterna av 30 års diktatur, ett decennium av ockupation och flera inbördeskrig. Och i en viktig mening är Irak *fortfarande* ockuperat – nu av Iran, som i själva verket har koloniserat landet. Iranstödda partier och miliser dominerar den politiska scenen. Trots dessa hinder finns det glimtar av hopp. Sedan den amerikanska ockupationen slutade har det uppstått en liten men inflytelserik rörelse av akademiker, journalister och arbetare.

Den enande kraften bakom denna miljö är det irakiska kommunistpartiet (IKP), som fortfarande överlever och förespråkar ett sekulärt, socialdemokratiskt program. 2018 gick IKP i allians med den mäktiga shiamuslimska prästen Muqtada al-Sadrs parti och fick 54 platser i parlamentet, det bästa resultatet för något parti. Sadristerna var den enda shiamuslimska kraft som gick mot USA:s ockupation, och till skillnad från de politiker som USA och Iran släppte ner som ombud har de en social

massbas bland arbetande och fattiga shiamuslimar. Alliansen mellan IKP och sadristerna överlevde inte valen 2021, men grupperna återspeglar en viktig väljargrupp: en grupp som är mot den irakiska politiska klassen och Irans makt. Det kan vara den dominerande uppfattningen bland vanliga irakier.

Under de senaste åren har denna uppfattning uttryckts i våldsamma protester mot Iran, inklusive en incident där demonstranter brände ner ett iranskt konsulat. Kärnan i denna Iranfientliga rörelse är shiademonstranter, ett faktum som ger hopp, eftersom det antyder att den sekteristiska vision som USA:s ockupation främjade börjar brytas ner i det folkliga samhället. Av denna orsak kan den folkliga kampen mot Iran i Irak, tillsammans med upproret i Iran vara den viktigaste utvecklingen i Mellanöstern på senare tid.

Daniel Finn: Jo, kriget i Irak var ett (slags) krig om olja

[Ur [Jacobin magazine](#), nr 50, sommar 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Några veckor innan invasionen av Irak inleddes framträdde Storbritanniens premiärminister Tony Blair på TV för att argumentera för krig. Han raljerade över påståendet från en ur publiken att Iraks oljereserver var motivet bakom det USA:s militär kallade Operation irakisk frihet: "Vid en närmare analys är konspirationsteorin om olja ärligt talat en av de mest absurda teorierna."

Men bakom stängda dörrar visade Blairs tjänstemän ett mycket stort intresse för frågan om Iraks olja – och träffade representanter för brittiska energiföretag för att diskutera den. I oktober 2022 besökte en chef från Shell den brittiske diplomaten Edward Chaplin, som hade börjat tjänstgöra som landets ambassadör i Bagdad. Han berättade för Chaplin om den "enorma" potential som fanns i Iraks oljefält, och betonade att Shell och BP skulle behöva få en andel i landets energirikedomar, "för deras långsiktiga framtids skull". Chaplin försäkrade honom att den brittiska regeringen var "besluten att skaffa en rejäl bit av verksamheten till brittiska företag i Irak efter Saddam".

Protokollen från en diskussion som hölls påföljande månad sammanfattar vad BP:s tjänstemän själva hade att säga i frågan: "Irak är den stora oljeprospekteringen. BP är ytterst angeläget att komma in där och att politiska avtal inte ska förneka dem möjligheten att konkurrera på jämlika villkor." Irak var "speciellt för oljebolagen", med "inte bara de näst största bevisade oljereserverna i världen, utan också unika möjligheter 'att ännu hitta'." BP:s föredrag nämnde de geopolitiska konsekvenserna av att utöka Iraks oljeproduktion: "Även om effekterna på oljemarknaden kommer att byggas upp långsamt, så kommer de så småningom att bli viktiga. Resurser kommer att flyttas från andra områden med högre kostnader (inklusive möjligen Ryssland)."

Vid ett annat möte i december 2002 förde BP:s VD Tony Renton vidare den information som han hade fått vid samtal med tjänstemän från USA:s utrikesdepartement och Pentagon. Enligt Renton räknade amerikanska militära planerare med "att till stor del dra in icke amerikanska oljebolag för att försöka reda ut de inledande problemen i denna sektor". Men amerikanska företag skulle "snart följa efter", trodde Renton. "Tillfrågad varför han trodde det kunde bli så, föreslog han att det kanske var för att undvika politiska följdverkningar i USA av påståenden att frågan om Irak först och främst handlade om olja."

Samma intresse av att hantera allmänhetens uppfattningar var uppenbart när brittiska tjänstemän i

maj 2003 skrev en artikel om ”Irakisk olja och brittiska intressen”, kort efter att George W Bush hade utropat segern från däckets på ett amerikanskt hangarfartyg. Artikeln förklarade att Irak ”kommer (eller borde) ge ett avgörande bidrag till Storbritanniens energisäkerhet på medellång och lång sikt.” Storbritannien skulle behöva spela en aktiv roll under den omvandling som hade inletts:

Om vi inte håller oss informerade, utövar inflytande och tar lämpliga chanser när de uppstår, så kommer vi att missa chansen att hjälpa till att forma utvecklingen på ett sätt som förbättrar vår energisäkerhet, och våra politiska och ekonomiska mål för Irak, regionen och där utanför, och det kommer att finnas verkliga risker att förlora handelsmöjligheter. Den irakiska industrins framtida utformning kommer att påverka oljemarknaden och OPEC:s funktionssätt, och vi har avgörande intressen i båda två.

När man gör det, underströk artikeln, var det viktigt att undvika alla kontraproduktiva åtgärder: ”Olagliga aktioner, eller sådana som verkar omotiverat exploaterande, skulle slå slint politiskt, och undergräva våra handels-, energisäkerhets- och regionala politiska intressen.”

I september 2004 visade en annan artikel vad den brittiska regeringen ansåg vara en legitim form av utifrån kommande inblandning i Iraks energipolitik, som var varken olaglig eller ”omotiverat exploaterande”. Artikeln hävdade att utländska direkta investeringar (FDI) skulle behöva spela den ledande rollen för att utveckla Iraks oljesektor, även om det säkert skulle bli ”politiskt känsligt, både i Irak – genom att beröra frågor om suveränitet – och internationellt.”

Irakiska politiker skulle behöva noggrann ledning från de stater som ockuperade deras land:

Irakierna kommer att vara medvetna om omfattningen på den finansiering som behövs, men mindre övertygade om behovet av utländskt kapital för detta. Vi vill få fram budskapet om FDI till irakierna i enrum, men det kommer att kräva försiktighet för att undvika intrycket att vi försöker tvinga in irakierna på en speciell väg.

Sådan ”försiktighet” kan i slutändan skapa ”en moderniserad, transparent och investeringsvänlig energisektor i Irak”, som skulle bli ”ett kraftfullt exempel för andra olje- och gasproducerande länder i Mellanöstern”.

Chockterapi

Blairs avvisande av ”konspirationsteorin om olja” byggde på en extremt snäv tolkning av vad ett ”krig om olja” skulle kunna innebära. Enligt Blairs åsikt kunde de brittiska och amerikanska regeringarna förneka att det fanns några själviska motiv bakom kriget så länge de inte föreslog att man skulle konfiskera Iraks olja, rubb och stubb, till sina ledande energiföretag. Förvisso var oljemotivet mer subtilt än så, men mycket reellt.

Som Greg Muttitt förklarade i sin bok *Fuel on the Fire: Oil and Politics in Occupied Iraq* [Bränsle på brasan: olja och politik i det ockuperade Irak]: ”Ockupanterna hade inte som mål att erövra den fysiska substansen som sådan, utan istället att med hjälp av utländska investeringar utöka Iraks oljeproduktion, för att lätta på restriktionerna på oljemarknaden.” Att hjälpa amerikanska eller brittiska oljebolag att säkra lukrativa kontrakt var, med Muttitts ord, ”ett kompletterande men sekundärt mål”. Så länge Saddam Hussein fortfarande hade makten, fanns inget sätt att sträva efter detta mål utan att stärka hans regim.

De brittiska tjänstemän som talade om behovet att ”få fram budskapet om FDI till irakierna” hade

inga problem att övertyga sig själva om att de agerade i det irakiska folkets intressen, och samma sak gällde deras amerikanska motsvarigheter. De såg samtliga uppgiften att öppna oljesektorn för utländska investeringar som den viktigaste programpunkten i en större satsning för att omvandla Irak till ett reklamjippo för ideologin om en fri marknad. Den amerikanske diplomaten Paul Bremer, som tog över Provisoriska koalitionsmyndigheten (CPA) under ockupationens första år, gick i spetsen för denna kampanj.

De 100 order som Bremer utfärdade som chef för CPA är idag främst ihågkomna för upplösningen av den irakiska armén och genomdrivandet av en "av-baathisering" av statliga institutioner. Men de började också förvandla Iraks ekonomiska struktur, praktiskt taget över en natt. Bland de åtgärder som genomdrevs fanns privatisering av statligt ägda företag, liberalisering av utrikeshandeln och en enhetlig skattesats på 15% på både inkomster och företag. Enligt Bremer var "en total omfördelning av resurser från statlig kontroll till privata företag" avgörande om Irak skulle bli ett fritt land.

Ekonomen Joseph Stiglitz anklagade Bushadministrationen för att "driva Irak mot en ännu radikallare sorts chockterapi än den som bedrevs i den tidigare Sovjetvärlden". I sina memoarer, *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope* [Mitt år i Irak: kampen för att bygga en framtid av hopp], förklarade Bremer att det var precis vad han hade i åtanke: "Irak har varit nästan helt beroende av den statsägda oljeindustrin. Och Saddams ondskefulla sorts socialism hade krossat i stort sett hela landets medelklass och privata sektor." Bremers uttalade mål var att så fort som möjligt avveckla denna "korrumpierade kommandoekonomi" och ge både det utländska och inhemska kapitalet fria tyglar.

Det var en lämplig och felaktig syn på Iraks ekonomiska historia för att gynna sina egna intressen. Långt från att representera höjdpunkten på Saddams "ondskefulla sorts socialism" hade oljenationaliseringen varit ett centralt krav för alla politiska strömningar i Irak sedan störtandet av monarkin 1958. Efter att ha försäkrat sig om teknisk hjälp från Sovjetunionen, tog Baathregeringen 1972 slutligen över Iraq Petroleum Company (IPC), ett konsortium av bolag från väst som sedan 1920-talet hade dominerat landets oljesektor.

Som Marion Farouk-Sluglett och Peter Sluglett konstaterade i sin historia om det moderna Irak, hjälpte populariteten hos detta krav till att befästa partiets grepp om makten:

Ingen handling från någon irakisk regering sedan revolutionen 1958 hälsades med så allmän entusiasm, och Baath kunde i många år leva på det moraliska kapital som skapades av detta faktum.... Nationaliseringen av IPC fick landet att ställa sig bakom Baath som ingen annan politik hade gjort eller kunde ha gjort.

Men Baathpartiets ledning var våldsamt antikommunistisk, och hade inget intresse av att skapa en kommandoekonomi av sovjetiskt snitt. Även om den statliga sektorn växte med hjälp av ökade oljeintäkter, så gynnade dessa utgifter också det privata kapitalets förmögenheter i Irak. I en avslöjande uppvisning i okunskap hävdade Bremer att Saddam Hussein hade tolererat den irakiska kommunistiska rörelsen, "och räknade med att dess uttalade ateism skulle vara en användbar motvikt till islamismen". I själva verket hade baathisterna satt sig för att utrota kommunistpartiet, och skickade tusentals av dess medlemmar till exekutionsplutoner och tortyrkammare.

Bremers dåliga historiekunskaper hjälpte tveklöst till att stärka hans åsikt att statligt ägande av olja var en Sovjetinspirerad avvikelse, när det i själva verket var typiskt för oljeproducerande länder. Det

saudiska kungadömet. som till och med överträffade Bremer i fientlighet mot kommunismen, tog på 1970-talet kontrollen över Aramco och har ända sedan dess behållit ett fast grepp om bolaget. Den modell som ockupationsmakterna ville pracka på Irak är en återgång till de ”sju systrarnas” dagar, den kartell av oljebolag från väst som en gång i tiden höll staterna i Mellanöstern i sitt ledband.

Friheten är inte fri

För Bremer och hans kollegor hade inte fackföreningarna någon plats i den fria ekonomi som de försökte bygga upp. Även om de avvecklade vissa former för statliga ingripanden, så behöll de Lag 150, ett dekret från 1987 som förbjöd bildandet av fackföreningar för arbetare inom den offentliga sektorn, inklusive anställda inom den irakiska oljeindustrin. Denna åtgärd ställde ockupanterna av Irak på kollisionskurs med den uppvaknande arbetarrörelsen.

Historien om den fackliga organiseringen på oljefälten daterar sig till långt innan Saddams makt-tillträde. 1946 inledde arbetare på IPC i Kirkuk en strejk för högre löner, bara för att mötas av ett våldsamt förtryck där polisen dödade tio personer. Två år senare stoppade en grupp arbetare produktionen på en pumpstation nära Haditha. Efter att myndigheterna stängde av leveranser av mat och vatten inledde de en marsch mot Bagdad, men arresterades på vägen till huvudstaden – ett viktigt ögonblick under den långa kampen mot Iraks brittiskstödda monarki.

Saddams diktatur tvingade oljefackföreningarna under jorden, och många aktivister fängslades eller kallades in till militärtjänstgöring för att strida i kriget mot Iran. Men en kärngrupp av organisatörer utnyttjade möjligheterna som öppnade sig efter Saddams fall, och bildade Södra oljefackföreningen i den största oljeproducerande regionen, och senare ett nationellt Oljefackföreningsförbund. De hamnade snabbt i konflikt med CPA och de militära styrkor som dess makt var beroende av.

En av de första sammandrabbningarna ägde rum på raffinaderiet i Basra i juli 2003, när arbetare blockerade en väg i protest mot att lönerna inte hade betalats ut. De hade inte fått sina löner på grund av att en CPA-tjänsteman vid namn David Oliver först ville upprätta ett nytt betalnings-system. Soldater från ockupationstrupperna anlände till platsen och hotade att skjuta arbetarna om de inte lämnade vägen, men detta försök till hot misslyckades. En av organisatörerna sa till Muttitt att medlemsantalet tretti-dubblades efter att demonstranterna hade fått ett löfte om att deras löner skulle betalas ut inom 24 timmar: ”Arbetarna kom själva till fackföreningen för att fylla i formulären, vi behövde inte rekrytera aktivt.”

Oliver var öppet föraktfull mot de som inte ville gå utan betalning medan han utformade ett nytt system: ”I den ensidiga ekonomi som Saddams katastrofala ekonomiska politik hade utvecklat för Irak var oljearbetarna vana vid att daltas med speciellt, och drog sig inte för att uttrycka sitt missnöje.” Oliver bestämde över fördelningen av 8,8 miljarder dollar i irakiska tillgångar utan att det fanns någon meningsfull öppenhet. När BBC World Service frågade honom vart pengarna hade tagit vägen var hans svar nonchalant: ”Jag har ingen aning. Jag kan inte säga om pengarna gick till rätt saker eller ej – och inte heller tycker jag att det är viktigt.”

Bremer, Oliver och deras kollegor ville inte att oljearbetarnas fackförening skulle ställa krav om löner och arbetsförhållanden, men var ännu mindre förtjusta över att se hur den tog ställning till oljeindustrins framtid. I maj 2005 höll fackföreningen en konferens i Basra om oljeprivatiseringen och utfärdade ett kraftfullt uttalande:

Iraks offentliga sektor är en av symbolerna för vad irakier har uppnått efter revolutionen den 4 juli 1958, som störtade kung Faisal III. Den representerar alla irakiernas gemensamma välstånd, alla de som byggde denna sektor. Följaktligen är det otillåtligt att ett ministerium eller någon annan part genomför några förändringar i denna sektor utan att rådgöra med folket genom parlamentet eller en allmän folkomröstning.

Irakiska arbetaraktivister genomförde talarturnéer i USA och Storbritannien, med hjälp från kampanjgrupper som US Labor Against the War. När generalsekreteraren för Södra oljefackföreningen, Hassan Juma'a Awad, talade inför en brittisk publik i februari 2005 betonade han fackföreningens motstånd mot privatisering: "Om Gud vill kan vi stoppa detta projekt, även om vi måste ge vårt blod medan vi gör det." I en artikel i *Guardian* beskrev Awad USA:s och Storbritanniens planer för den irakiska oljan som "en sorts nykolonialism, ett försök att genomdriva en permanent ekonomisk ockupation efter den militära ockupationen". Han krävde också att ockupationstrupperna skulle lämna Irak: "Vi vill inte ha en tidtabell – det är en fördröjningstaktik."

På båda dessa punkter – olja och ockupation – var fackföreningens politik raka motsatsen till den linje som drevs av Washington och London. Medan politiska partier i Irak i allmänhet är organiserade längs sekteristiska linjer och har egna miliser, var oljearbetarnas fackförening den viktigaste organisationen i det irakiska civilsamhället som gick tvärs över splittringen mellan shia- och sunnimuslimer, araber och kurder. Dess ledare försökte uppnå sina mål med samhällskampanjer istället för väpnad kamp. För alla som var verkligt intresserade av en demokratisering av Irak borde fackföreningen ha varit en värdefull tillgång, men den mötte en kraftig mur av fientlighet från ockupationsmakterna.

Slå på trumman

Oljearbetarnas fackförening var inte de enda som var mot privatisering. Tjänstemän på Iraks oljeministerium, som trots enorma svårigheter hade hållit igång industrin under sanktionsperioden, ansåg att de kunde öka produktionen nu när sanktionerna upphävdes. De insåg att de måste modernisera Iraks teknologiska bas, och de var inte mot avtal med utländska företag som sådana, så länge irakier hade kontrollen.

Den Provisoriska koalitionsmyndigheten hade inget intresse av att hjälpa dem gå vidare med detta alternativ. Många anställda vid ministeriet avskedades eller degraderades, andra slutade helt enkelt på grund av frustration. Den försämrade säkerhetssituationen skyndade också på den kvalificerade personalens flykt. Amerikanska och brittiska ämbetsmäns påstående att irakierna inte hade kunskap nog för att själva utveckla sin industri blev således en självuppfyllande profetia (som gynnade deras egna intressen).

Medan oljeministeriet urholkades fick det amerikanska konsultföretaget BearingPoint ett kontrakt värt 9 miljoner dollar för att skriva en rapport som var starkt vinklad till förmån för oljeprivatisering. I september 2004 upprepade International Tax and Investment Center (ITIC) budskapet i en egen rapport, och uppmanade Irak att skriva under avtal för delad produktion (PSA) med utländska företag som skulle stå över irakisk lag och underställas internationellt skiljedomsförfarande.

ITIC beskriver sig själv som en "oberoende, ideell forsknings- och utbildningsorganisation" som främjar "skattereformer och offentliga privata initiativ för att förbättra investeringsklimatet i övergångs- och utvecklingsekonomier". Men en hög tjänsteman på Världshälsoorganisationen,

Douglas Bettcher, har beskrivit den som en lobbyorganisation för bland annat tobaksindustrin, och har uppmanat regeringar att bortse från deras råd. ITIC fick ett speciellt bidrag från några av sina företagssponsorer, inklusive ExxonMobil, Shell och BP, för att finansiera sin rapport om Irak.

Vid den här tiden fanns det en av USA utsedd interimregering i Bagdad, även om den inte hade så mycket makt utanför den Gröna zonen. Edward Chaplin, diplomaten som hade träffat Shell innan invasionen, skickade i egenskap av Storbritanniens ambassadör i Irak rapporten till den irakiske finansministern. ITIC lade formellt fram sina råd till interimregeringen vid ett seminarium i Beirut, med tjänstemän från Världsbanken och Internationella valutafonden (IMF) bland deltagarna. En överenskommelse i december 2005 med IMF om skuldavskrivning innehöll en tidsfrist till slutet av 2006 för Irak att anta en ny oljelag som skulle ”upprätta kontraktsramar för privata investeringar i sektorn”.

Detta stadiga trummande för privatisering gjorde intryck på den spirande politiska klassen i Bagdad men inte på det irakiska folket. En undersökning 2007 visade att mindre än en tredjedel av irakierna ville att utländska företag skulle utveckla landets oljeproduktion, medan 63% ville att statligt ägda företag skulle ta på sig uppgiften. Det fanns inga tydliga skillnader vad gällde religiös tillhörighet: 66% av shiamuslimerna och 62% av sunnimuslimerna föredrog en statligt ledd utveckling av Iraks olja framför att lita till utländska investeringar.

Tre fjärdedelar av de tillfrågade ansåg att den irakiska regering som bildades efter valet 2005 inte hade givit allmänheten tillräcklig information om den föreslagna oljelagen. Det var knappast överraskande: medan amerikanska och brittiska tjänstemän fick se det första lagförslaget på sommaren 2006, gjordes det inte tillgängligt för den irakiska allmänheten förrän i juli 2007.

Det första förslaget var skrivet av Tariq Shafiq, en veteran inom den irakiska oljeindustrin. Han sa till Muttitt att han såg det som ”skadebegränsning”, eftersom alternativet var ”mycket värre”. Med andra ord var det amerikanska och brittiska inflytandet över den irakiska regeringen så överväldigande att det inte handlade om att utesluta de stora energiföretagen – om han försökte göra det skulle någon mer anpassningsbar skriva lagen istället. Shafiqs förslag gav de utländska företagen en betydande roll, med internationellt skiljedomsförfarande som kunde gå före irakisk lag i händelse av kontraktsdispyter.

Det räckte inte för ockupationsmakterna. När den irakiska oljeministern Hussain al-Shahristani besökte Washington i juli 2006 lät amerikanska regeringstjänstemän honom träffa representanter från Chevron, ExxonMobil, Shell, BP och flera andra företag. De pressade Shahristani att godta deras önskelista till Iraks rättsliga ramverk. När Shafiq såg förändringarna som hade gjorts av hans ursprungliga utkast blev han förfärad: ”Det utkastet var inte perfekt, det kunde ha förbättrats. Men jag trodde aldrig att det kunde förändras till det sämre.” Shafiq stödde kampanjen mot att parlamentet skulle godkänna den reviderade lagen.

Oljelagen stoppas

Oljearbetarnas fackförening var central för denna kampanj, och Nouri al-Malikis regering besvarade deras ståndpunkt med naket förtryck. I juni 2007 inledde arbetare i Basra en strejk som kombinerade direkta lönekrav med ett krav på att det irakiska civilsamhället skulle konsulteras om oljelagen. Al-Malikis regering skickade armén med arresteringsorder på fackföreningsledarna, men de lokala

polisstyrkorna hindrade dem från att genomföra arresteringarna. AFL-CIO i USA och Storbritanniens landsorganisation (TUC) utfärdade också ett gemensamt uttalande som fördömde ”skrämseltaktiken” mot arbetarna i Basra, och al-Maliki backade.

Påföljande månad sa det irakiska oljeministeriet till oljebolagen att inte samarbeta med fackföreningar på arbetsplatserna. Men fackföreningen vägrade backa och lanserade en kampanjallians kallad Fronten mot oljelagen, som organiserade flera protestdemonstrationer i Bagdad och Basra. Det var bara en del av en bredare mobilisering i det irakiska samhället mot lagen, som påverkade medlemmarna i parlamentet i Bagdad starkt.

Samtidigt pressade Bushadministrationen al-Maliki att anta lagen, och framställde den som ett av de viktigaste riktmärkena för Iraks framtid. I en artikel till *Washington Post* hävdade biträdande finansministern Robert Kimmitt att det skulle skicka ”starka signaler om ekonomisk liberalisering till världen” och ”göra det möjligt för regeringsledare att förhandla med utländska företag om att öppna investeringar i landets oljesektor”. Amerikanska tjänstemän hävdade felaktigt att lagen bara var ett sätt att säkerställa en rättvis fördelning av oljeinkomsterna mellan regioner med shia, sunnimuslimska eller kurdiska majoriteter, och ignorerade invändningarna mot utländska investeringar.

Medierapporteringen utanför Irak upprepade ofta dessa vilseledande formuleringar. När vicepresident Dick Cheney besökte Bagdad i maj 2007 med ännu ett budskap till al-Maliki, hävdade Reuters att Halliburtons tidigare VD var indragen i ett humanitärt uppdrag: ”Trycket från Washington ökar på Iraks regering att infria de politiska riktlinjer som har som mål att läka den sekteristiska splittringen.”

I själva verket fick parlamentsoppositionen mot oljelagen stöd från både sunni- och shiamuslimska partier. Al-Malikis regering insåg att lagen aldrig skulle antas, och hösten 2007 blev den, till de amerikanska tjänstemännen förtret, bara tomma ord. Den sortens demokratisk mobilisering var inte vad de tänkte sig när de talade om att ge Irak frihet.

Muttitt beskrev den betydelse som kampanjen hade fått:

Arbetare, experter och andra hade vunnit en anmärkningsvärd seger under sin kampanj mot oljelagen. Deras bedrift visade inte bara hur impopulär den USA-stödda lagstiftningen var, utan också det irakiska civilsamhällets förmåga att organisera sig även under de allra svåraste omständigheter. Trots militär upptrappning, ständiga hot och ekonomiska lockbeten hade USA å andra sidan misslyckats att uppnå de senaste 18 månadernas primära mål.

Fientligheten från myndigheterna tvingade dock oljearbetarnas fackförening att löpa gatlopp under efterdyningarna till sin seger. I maj 2008 beordrade Shahrastani att 22 fackföreningsledare skulle överföras från Basra till ett raffinaderi i ett speciellt farligt område i Bagdad, efter att utan bevis ha anklagat dem för att vara indragna i milisaktivitet.

I ett brev till en parlamentsledamot från Labour stödde Kim Howells, minister vid det brittiska utrikesdepartementet, uttryckligen denna straffåtgärd: ”Det verkar som om Iraks regering tar itu med olaglig facklig verksamhet i South Oil Company.” Howells vägrade klargöra vilken lag han ansåg att arbetarna hade brutit mot. En internationell kampanj säkerställde till slut att de kunde återvända till raffinaderiet i Basra.

Bushadministrationens mest ambitiösa planer för Iraks oljeindustri förverkligades aldrig, Irak blev

aldrig något exempel för högvolymproduktion under kontroll av utländska företag som arbetade i ett skraddarsytt rättsligt ramverk som förbigick Iraks nationella överhöghet. Uppsvinget för hydraulisk spräckning i Nordamerika har fått större inverkan på världens energimarknad än Bush och Blairs stora äventyr.

Företag som BP, Shell och ExxonMobil fick under de följande åren verkligen generösa kontrakt, trots att al-Maliki inte lyckades få igenom oljelagen, men de fick dela verksamheten med andra företag, som Kinas National Petroleum Corporation. En del av de ledande amerikanska och brittiska företagen har sedan dess dragit sig ur landet. Washingtons oförmåga att förverkliga sitt projekt för Iraks olja återspeglade således dess större misslyckande att förvandla Irak till ett pålitligt lydrike.

Men Iraks folk lider fortfarande av konsekvenserna av den katastrofala period då USA:s regering försökte behålla kontrollen så länge som möjligt. För att uppnå sitt mål för oljeindustrin. Bush-administrationen kanske inte uppnådde allt de ville i Irak, men den skapade en ny politisk samhällsordning som var korrumpad, sekteristisk och ytterst förtryckande. 2021 beräknade Iraks president Barham Salih att det sedan 2003 hade smugglats ut 150 miljarder dollar i oljeintäkter ur landet med hjälp av korruption. För sin del har oljearbetarnas fackförening fortsatt med sin aktivitet, trots fortsatta försök till lagligt förtryck, givet dess stöd till de senaste årens protester för demokrati och ekonomisk rättvisa.

Chris Maisano: Bortom Chomsky och Walzer

[Ur [Jacobin magazine](#) nr 50, sommar 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Vi måste fördöma USA:s utrikespolitik – men vi måste också tala om det socialistiska alternativet till den.

Jag var 18 år gammal och hade den 11 september 2001 just börjat andra året på universitetet. Efter att den första chocken efter terroristangreppen hade lagt sig kom en skrämmande insikt: George W Bush, Dick Cheney och Donald Rumsfeld – värsta tänkbara människor under värsta tänkbara omständigheter – stod i spetsen för den amerikanska militärapparaten. Den åtföljande känslan av maktlöshet var ibland överväldigande. Den förvärrades av det faktum, att det trots alla våra ansträngningar inte räckte med en världsomfattande rörelse mot kriget för att förhindra det.

Åren efter 2003 var de mest förvirrande och demoraliserande i mitt politiska liv, och årsdagen av kriget väckte ett virrvarr av känslor i mig: ilska mot dess förövre, tillgivenhet mot mina gamla vänner som jag protesterade med och en djup känsla av tacksamhet mot de framsteg som den amerikanska vänstern har tagit sedan denna mörka tid.

Men det finns ett stort område där socialister verkar ha fastnat och inte utvecklas: vår syn på vad vi skulle göra med USA:s makt i världen om vi skulle ta över den. Vi hade varit så långt från makten under så lång tid att det verkade meningslöst att fundera särskilt mycket på det. Diskussioner om internationella frågor verkade bara inbjuda till splittrande gräl, just på grund av att det var vad vi kunde göra minst åt. Vänsterns tillväxt på senare tid – närmare bestämt det faktum att en demokratisk socialist har bedrivit två realistiska presidentkampanjer – innebär att

det inte längre är något sällskapsspel. Ändå saknar vi en sammanhängande internationalistisk vision som är anpassad för vår tid, och vi är fortfarande fångade i de gamla debatterna. Det stod väldigt klart för mig när jag på nytt tittade på argumenten efter 11 september från två av den tidens framstående språkrör: Noam Chomsky och Michael Walzer.

94 år gammal är Noam Chomsky fortfarande framträdande i den offentliga debatten (han finns med på ett annat ställe i detta nummer av *Jacobin*). Walzer var under många år med i redaktionen för *Dissent*, och är 88 år gammal fortfarande involverad i tidskriften. Efter 11 september var de urtypen för de motsättningar som fanns bland vänsterintellektuella om vad landets svar på angreppen borde vara. Chomsky argumenterade kraftfullt mot alla sorters militära svar. Walzer försvarade militära aktioner mot talibanerna och förespråkade ökande tvångsåtgärder mot Saddam Husseins regering, om än inte en fullskalig invasion. Bakom dessa ståndpunkter låg olika uppfattningar om USA:s roll i världen. För Chomsky är USA en ”ledande terroriststat” som är ansvarig för att utlösa våldsamt kaos över hela världen. För Walzer agerar USA ibland rättvist och ibland orättvist, men är att föredra framför de alternativ som existerar till världens ledande makt.

Chomsky gjorde under veckorna efter angreppen en till synes oändlig rad intervjuer, varav en del samlades i en kort bok kallad *9-11*. I en av sina många intervjuer med David Barsamian betyder Chomsky något som kan stå som motto för hela hans bana som kritiker: ”Om vi ens låtsas att vara seriösa, ska vi alltid använda samma normer på oss själva.”

Chomskys kritik av den amerikanska utrikespolitiken är ofta mitt i prick. Delvis tack vare honom kommer generationer av vänsteranhängare aldrig mer att ta vår regering på orden när den talar om sin roll i världen. Men ibland talar Chomsky så mycket mot den officiella retoriken att han börjar tala i eget intresse. Han har helt rätt i att amerikaner har ett speciellt ansvar för vår regerings handlingar. Men när han understryker det kan han ibland ge intryck av att vara likgiltig inför andra regeringars brott, i synnerhet de som Washington anser vara fiender. Det skoningslösa avslöjandet och kritiken mot dubbelmoralen i USA:s uppträdande är värdefullt, men inte nödvändigtvis någon användbar vägledning för praktisk handling. Vi behöver ett internationellt program som går utöver en skoningslös kritik av USA:s makt, till en positiv tanke om vad vi skulle kunna göra med den istället.

Chomsky nämns inte vid namn i Walzers artikel från 2002 i *Dissent*, ”Kan det finnas en anständig vänster?”. Men det är troligen tryggt att anta att han tänkte på Chomsky när han skrev den. Här tog Walzer anstöt av det han betraktade som vänsterns bedrövliga svar på 11 september. Skälen till det fanns enligt Walzers åsikt i vårt grundläggande främlingskap från landet vi bor i, den ”förbittring, inre ilska och självhat” som orsakats av ”många års resultatlöst motstånd mot den amerikanska maktens globala räckvidd”. Den skuld av att bo i världens enda supermakt som det leder till gör det därför svårt för vänsterns politik att vara ”anständig” – som enligt Walzers definition betyder ”intelligent, ansvarsfull, moraliskt nyanserad”.

En del av Walzers observationer lät sanna. Under åren efter kalla kriget, då vänstern befann sig på sin bottennivå och all sorts socialism verkade misskrediterad av Sovjetunionens sammanbrott, drog ”rörelsen”, sådan den nu var, bara till sig en handfull personer, de flesta av oss från

samhällets utkanter. Likt många av oss hittade jag till vänstern via punkrockens subkultur, där hela poängen är att vara så demonstrativt främmande som möjligt. Vårt motstånd mot USA:s makt var ibland förknippat med motvilja mot folk runt oss, som utan samvetsqual verkade njuta av livets goda i imperiets hjärta. Dessa känslor uttrycktes också i godtrogenhet mot nästan all kritik av USA:s makt, och malplacerad patriotism mot vilken som helst av de favoriter man råkade ha bland regeringar eller motståndsrörelser.

Walzer hade rätt i att vänstern bör agera som om den inte alltid kommer att vara maktlös, och att många av våra sämsta ideologiska reflexer var symptom på ett politiskt nederlag. Denna ståndpunkt innebär inte nödvändigtvis stöd, oavsett hur kritiskt, till att USA för alltid ska ha företräde i världens angelägenheter. Speciellt en mening slog mig när jag på nytt läste igenom hans artikel: ”Inför stater som, låt oss säga, Saddam Husseins Irak, tycker jag inte att vi måste stöda en internationell omfördelning av den politiska makten.” Ersätt ”Saddam Husseins Irak” med ”Xi Jinpings Kina” så kommer ni att se hur farlig och orealistisk denna formulering är. Irak kämpade aldrig om världsmakten. Oavsett vad vi må tycka om Kinas auktoritära nationalism, så skulle eventuella försök att hindra det från att utöva en meningsfull del av makten i världen riskera en fruktansvärt destruktiv konflikt.

Denna bedömning förefaller motsvara Walzers definition av politisk anständighet – intelligent, ansvarsfull, moraliskt nyanserad – men jag är inte säker på att han skulle hålla med. Vid ett nytt kallt krig måste amerikanska vänsteranhängare absolut undvika misstaget att stöda USA:s rivaler. Det skulle kasta bort alla framsteg vi har gjort och leda in på en väg tillbaka till den politiska vildmarken. Men inte heller kan vi ta parti för vår ”egen” sida för att skydda vår ”anständighet”. Vi behöver ett program som försöker övervinna logiken med poler, block och läger till förmån för en praktisk och folklig solidaritet över gränserna.

Chomsky och Walzer hade var och en rätt om en stor sak i efterdyningarna till 11 september. Chomsky om att amerikaner har ett särskilt ansvar för sin egen regerings handlingar, som, tvärtemot regeringens självbild, är ett viktigt upphov till våld och kaos. Walzer att vänstern behöver agera som om den är en del av det nationella samhället och ha en viss ansvarskänsla för samhällets öde.

Inget av dessa perspektiv räcker på egen hand, och de utesluter inte varandra ömsesidigt. Men 20 år senare verkar socialister fortfarande vara fångar i denna fruktlösa uppdelning. Vi saknar inte visioner när det handlar om inrikespolitik, men vi famlar fortfarande efter ett liknande självförtroende i världsfrågor. Med tanke på den ökande faran för en global konflikt måste vi avhjälpa denna svaghet förr snarare än senare.

Anne Alexander: ”Ett fritt fosterland och ett lyckligt folk”

[Ur [Jacobin magazine](#), nr 50, sommar 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Iraks kommunistiska rörelse har överlevt nio decennier fyllda av tragedier och kortvariga framgångar. Kan den forma det nya Irak?

Socialistiska organisatörer fick uthärda mycket under 1900-talet, men få hade det värre än det Irakiska kommunistpartiets (IKP:s) medlemmar. Partiet grundades 1934 och har överlevt hårt förtryck under både monarkin och den baathistiska diktaturen.

En gång var de irakiska kommunisterna samlade i en av arabvärldens största bildningar. I slutet av 1950-talet hade de det bäst organiserad partiet i Irak med en stark folklig bas, och verkade stå på randen till statsmakten. Men inom två decennier hade deras medlemmar mördats, torterats eller omvänts av en regim som gjorde anspråk på den arabiska socialismens mantel.

Ett frö till irakisk kommunism överlever än idag, om än med mycket svagare närvaro på den politiska scenen. IKP:s webbplats är fortfarande försedd med parollen som prydde partiets press under dess glansdagar: ”En fri nation och ett lyckligt folk”. Partiet placerar sig nu som navet i en allians mellan nya politiska partier som uppstod ur Tishreenrörelsen, den folkliga revolt som bröt ut i oktober 2019, och strävar efter en ledande roll i det de kallar den ”medborgerliga rörelse” som går mot den ”etno-sekteristiska staten”.

Men IKP:s historia innefattar även en del mer komplicerade arv. Även om partiet led under det baathistiska styret, så anpassade sig också större delen av dess ledarskap till regimen, genom att 1973 ansluta sig till Nationella progressiva fronten. Det bidrog till att den sekulära vänstern i Irak så småningom överflyglades av islamistiska strömningar.

IKP:s nuvarande avvisande av *muhassasa*, det kvotsystem som fördelar regeringsutnämningar och statliga resurser längs sekteristiska linjer, slätar över dess beredvillighet 2003 att ansluta sig till det av USA tillsatta Irakiska regeringsrådet som betecknade systemets början. Mer nyligen, året innan Tishreenupproret, slöt IKP en valallians med den islamistiska sadriströrelsen.

Återspeglar denna kameleontliknande förmåga att anpassa sig bara opportunistiskt från de irakiska kommunisternas sida? Partiets flexibilitet gällande allierade ska inte dölja kärnan i IKP:s politiska projekt: en rad idéer om statsbyggande som det envist har drivit under större delen av 80 år. Den nuvarande versionen av denna vision inbegriper skapande av en demokratisk, sekulär ”institutionell rättsstat”. Huruvida den kommer att komma till stånd, huruvida IKP kommer att få någon roll i en sådan samhällsordning verkar mer tveksamt än någonsin.

En vision för Irak

Under decenniernas gång har vissa övergripande idéer om teori och praktik flätats samman i partiet. En är tanken om att målet för dess kamp är att finslipa en oberoende stat som kan tjäna det irakiska folkets behov. Det har ofta sammanstrålat med en distinkt irakisk – snarare än panarabisk – nationalism, som omfattar en mångfald språk, religioner och kulturer i Iraks arabiska och kurdiska regioner.

Det var ett kraftfullt tema i partiets stöd till Abd al-Karim Qasim, ledaren för Fria officerares och civilas rörelse som störtade monarkin 1958. Qasims levnadshistoria, från hans arbetarursprung till hans blandade sunni-shiamuslimska och arabisk-kurdiska härkomst, hjälper till att förklara hur han för vissa kom att personifiera ett ideal av vad en oberoende irakisk stat skulle vara.

En andra, besläktad tanke som kännetecknar partiets förhållningssätt är påståendet att staten spelar en positiv roll genom att stöda den ekonomiska utvecklingen i ett samhälle som i någon mån är

”underutvecklat”. De som stöder denna vision hänvisar ofta till Qasims sociala reformer som ett exempel att följa.

På 1950-talet talade IKP:s språkrör om behovet att utrota ”feodalismen” bland de stora jordägare som dominerade monarkins politiska institutioner. På senare tid har partiets ekonomiska program betonat blygsamma reformer, inklusive skapandet av en blandekonomisk ”social marknad” med mer rättigheter för fackföreningar och ett förbättrat välfärdssystem som sägs vara lämpligt för ett land i den fas i kapitalismens utveckling som Irak befinner sig i.

Strategisk inriktning

Det internationella politiska klimatet färgade en stor del av IKP:s inriktning. Under kalla krigsperioden fogade sig partiet, i den marxistiska ortodoxins namn, efter Sovjetunionens geopolitiska intressen. Och årtionden senare använde IKP:s ledare till stor del samma språkbruk för att på ett pragmatiskt sätt arbeta tillsammans med den amerikanska ockupationen 2003.

Senare medgav förvisso partiet att det sätt på vilket Saddam Hussein störtades för de flesta irakier ledde till uppoffringar som ”översteg fördelarna”. Men IKP verkar fortfarande sikta på reformer som är förankrade i de liberala traditioner för statsbyggande som Washington också påstår sig stöda. Det kan verka vara en överraskande slutsats att dra om ett parti med en lång historia av masspolitik. Men under IKP:s hela historia har det underordnat vanliga människors politiska arbete under sin storslagna strategiska inriktning.

IKP har inte varit ensamt i detta förhållningssätt. Ända sedan motståndsrörelsen mot den brittisk-stödda monarkin bröt ut efter Andra världskriget har panarabiskt nationalistiska, islamistiska och kommunistiska strömningar tävlat om lojaliteten från de samhällsskikt varifrån de hämtade sina kadrer och sin folkliga bas, från arbetarklassen till olika delar av medelklasserna, både traditionella och moderna. När de inte har haft makten har alla de tre strömningarna betraktat massmobiliseringar mot det politiska systemet som hjälpmedel, och som en murbräcka för att röja vägen för sitt eget inträde i statens korridorer.

Kommunismen i Najaf

När 1958 års revolution lät IKP framträda öppet hade det varit aktivt som ett underjordiskt parti i mer än två decennier. Fram tills dess monarkin hade störtats, förtryckte den IKP och de fackföreningar där partiet spelade en ledande roll. 1949 hängdes partiets generalsekreterare, Fahd, offentligt i Bagdad tillsammans med två av sina kamrater – och deras kroppar lämnades kvar i flera timmar som varning.

Under 1950-talet var kommunistpartiet väletablerat i Najaf, och det spelade en central roll i vågen av massprotester som skakade staden 1956, då agitation mot Storbritanniens, Frankrikes, Israels gemensamma angrepp på Egypten svepte genom Irak. Historikern Hanna Batau framhåller de hårda sociala motsättningar i staden på 1950-talet som skapade en rik grogrund för kommunisternas framsteg: ”Najaf var, precis som den hade varit i århundraden, fortfarande platsen för förtryckande rike- dom och förfärlig fattigdom [och] ... på en och samma gång centrum för en ytterst envis religiös traditionalism och pådrivande för de mest avancerade revolutionära idéer.”

Kommunisterna var starkt rotade i korsningen mellan en ung generation från prästfamiljer, den traditionella medelklassen och stadens moderna medelklass. De hade också värdefulla band till den lokala domarkåren: sonen till stadens domare var medlen, och man kunde räkna med att hans far gav lindriga straff till kadreerna. Partiet hade också en stark bas bland läkare, som fick starkt stöd genom att behandla fattiga gratis.

Under samma period uppstod en liten kärna till den första irakiska shiamuslimska organisationen, Dawapartiet. Försöken att erövra samma publik som IKP gjorde ett stort avtryck på tänkandet hos dess främste teoretiker, Mohammad Baqir al-Sadr, en ledande shiapräst och farbror till Muqtada al-Sadr.

Baqir al-Sadr grep sig an med teman som västkolonialismen, islams förfall, behovet att ta itu med fattigdom för att förekomma kommunismens framväxt, och förlusten av Palestina. Han betonade möjligheten för islamska ideal att erbjuda en grund till framsteg och utveckling, och uppmanade *ulema*, eller religiösa lärda, att engagera sig direkt i politiken.

Folket och staten

De frön som planterades av Baqir al-Sadr bar frukt en generation senare. På den tiden konkurrerade kommunisterna och baathpartiets panarabiska nationalisterna allra hårdast om Iraks gator och arbetsplatser. I sin månadsrapport för augusti 1958 beskrev den brittiske generalkonsuln i Basra oroligt otåligheten hos hamnmyndighetens arbetsstyrka och de nu utbredda uppfattningarna bland irakiska arbetare.

Enligt generalkonsuln ansåg arbetarna att de lägre arméofficerarnas sammansvärjning, som några veckor tidigare hade störtat monarkin, innebar en grundläggande förändring i förhållandet mellan folket och staten: ”Nu är regeringen ’folket’, och eftersom folket och arbetarna är samma sak, betraktar nu de sistnämnda sig själva som ansvariga.”

Basra var inte det enda ställe där den politiska temperaturen steg. Översättare vid BBC:s övervakningsstation la märke till vrålet från de jättelika folkmassor som hälsade Abdul Salam Arif, ställföreträdande befälhavare för den kupp som störtade kung Faisal, när han reste runt i landet.

När han den 3 augusti talade till en demonstration jublade publiken varje gång han tog en andningspaus. Han försäkrade sin publik att det hädanefter ”inte skulle finnas någon diskriminering, privilegier eller klasser. Det finns inga kungligheter, paschor, eller excellenser, utan frihet, rättvisa och jämlikhet mellan män och kvinnor.”

Från revolution till förtryck

Tjänstemän i London och Washington blev också oroade av den demagogi som den panarabiska nationalisterna Arif, från kretsen kring Egyptens Gamal Abdel Nasser, spred. Men de ansåg det vara ännu mer bekymmersamt att upptäcka att det irakiska kommunistpartiets underjordiska organisationer nu höll på att utvecklas till en verklig masskraft i landets politik.

Under monarkin hade partiet varit förbjudet och förföljt. Nu samlades tusentals kring grupper där IKP-medlemmar hade ett starkt inflytande, såsom fackföreningar, de Folkliga motståndsstyrkorna, studentförbundet, Fredskämparna, Irakiska kvinnoförbundet och Demokratiska ungdomsfederationen.

Kommunistiska massorganisationer stod jämte Abd al-Karim Qasim mot baathpartiets panarabister, som drev på för att Irak skulle gå samman med den Förenade arabiska republiken, som efter enandet av Egypten och Syrien leddes av Nasser.

Men när revolutionen nådde en avgörande kris på våren 1959, undvek IKP en geopolitiskt laddad konfrontation med Qasim om att kommunistiska ministrar skulle tas med i regeringen, och det trots att partiet dominerade gatorna. Moskva uppmanade till kompromisser och partiets ledare gav upp istället för att bygga folkliga maktorgan som kunde ha utmanat staten underifrån.

Fyra år senare, i februari 1963, tog baathisterna hämnd på både Qasim och kommunisterna. Baathpartiet iscensatte en kupp som följdes av en summarisk avrättning av Qasim och en våg av blodigt förtryck mot IKP. Massmorden på IKP-medlemmar och sympatisörer försvagade organisationen allvarligt, även om den fortsatte att vara verksam i hemlighet.

Mot decenniets slut hade det baathistiska styret stabiliserats och dess ledarskap bildade en diplomatisk allians med Sovjetunionen, under sökandet efter teknisk hjälp för att utveckla oljeindustrin medan de förberedde en nationalisering av Irakiska oljebolaget. Uppmuntrade av Sovjetunionen slöt kommunisterna 1973 en delvis fred med regimen genom en uppgörelse vid namn Nationella progressiva fronten.

Nu gick IKP med i regeringen som underordnad partner till Baathpartiet. I praktiken innebar Nationella progressiva fronten att kommunisterna anpassade sig till den förtryckande och alltmer sektaristiska regimen. När Saddam Hussein i slutet av 1970-talet besegrade sina baathistiska rivaler och upprättade en enmansdiktatur, vände han återigen den baathistiska rörelsen mot kommunisterna. Den ojämlika samverkan avslutades med massavrättningar av partimedlemmar.

Islamistiska mobiliseringar

IKP:s pakt med Baathpartiet skapade gynnsamma förhållanden för aktivisterna i Baqir al-Sadr Dawaparti att lämna Najaf och börja bygga sin organisation i Bagdad, där de koncentrerade sig på att rekrytera shiamuslimska universitetsstudenter. Dawakadrer arbetade i de traditionella shiamuslimska religiösa institutionerna, som moskéer och sociala centrum kallade *husayniyya*, där de skapade bibliotek och läsesalar.

Shiaislamistiska aktivister byggde också på existerande religiösa traditioner som *mawakib husayniyya*, processioner för att hedra Imam Husayn ibn Alis martyrskap. De fyllde processionerna med ett visst mått av oppositionellt politiskt innehåll och tog dem till nya skådeplatser – till exempel genom att organisera *mawakib* på samtliga institutioner på Bagdads universitet, något som blev en ersättning för gatudemonstrationer.

Adil Abdul-Mahdi, som kom att bli en framstående figur inom den irakiska politiken under och efter USA:s ockupation, tillhörde ett skikt av aktivister för vilka de kommunistiska idéerna hade förlorat sin lockelse på 1970-talet. Han hade under sina studier av politisk ekonomi i Paris varit vänsteranhängare, och stödde en utbrytargrupp från IKP som genomförde en kortvarig gerillakrigskampanj mot Baathregimen. Efter den iranska revolutionen blev Abdul-Mahdi en framträdande medlem i Islamska revolutionens högsta råd i Irak (SCIRI), en väpnad shiaislamistisk strömning som på 1980-talet bildades av irakiska landsflyktingar i Iran.

En generation tidigare hade hjältarna och martyrerna i oppositionen mot den irakiska regimen ofta varit kommunister. Men i slutet av 1970-talet var det shiaislamister som gjorde anspråk på denna roll. De religiösa traditionerna från Najaf och Kerbala tillhandahöll mobiliserande strukturer för ett uppror mot regimen. 1977 deltog tusentals personer i shiamuslimska pilgrimsfärder, och ropade taktfast mot de baathistiska ledarna:

Ya Saddam sheel eedak
Jaish wa sha'ab ma yuridak!

[Bort med tassarna från Saddam!
Varken armén eller folket vill ha er!]

Störtandet av shahen i Iran höjde insatserna ännu mer. Islamistiska aktivister hoppades att Ayatolla Ruhollah Khomeinis modell för den islamska revolutionen skulle kunna tillhandahålla en väg till ett rättvist samhälle. Det baathistiska ledarskapet gjorde en förebyggande insats och arresterade och avrättade Baqir al-Sadr, trots hans prästerliga status som storayatolla, och oräkneliga andra islamister.

Efter Saddam

I efterdyningarna till koalitionen invasion av Irak återvände landsförvisade kadrer från Dawa och SCIRI hem. Ockupanterna arbetade tillsammans med pro-iranska shiaislamister och de största kurdiska nationalistiska partierna för att skapa ett nytt politiskt system. Men långt från att lägga grunden till ett demokratiskt, blomstrande Irak, ledde den fördelning av politiska poster och resurser som användes, i enlighet med vad tjänstemän från USA:s utrikesdepartement antog vara Iraks demokratiska mosaik, bara till att korruptionen och den våldsamma sekteristiska konkurrensen befästes ännu djupare i staten.

IKP hade varit mot invasionen men accepterade en inbjudan att ansluta sig till det av USA utnämnda Irakiska regeringsrådet. När politiken senare övergick till en ny period av uppror, denna gång riktat mot den generation som på 1970-talet hade övergivit vänstern för islamism, fick det uppleva ett blygsamt återupplivande av sitt öde.

Abdul-Mahdi visade sig själv bli den mest framstående skalp som togs av det folkliga uppror som bröt ut i oktober 2019. Efter att från och med 2004 ha suttit på flera regeringsposter blev han i oktober 2018 premiärminister i Irak. Han hade till stor del iranska regeringen att tacka för denna post, eftersom iranierna förhandlade fram en överenskommelse som gjorde slut på det politiska dödläget efter valet 2018, där valalliansen Sairoon fick flest parlamentsplatser.

Sairoon var en koalition av grupper som innefattade kommunistpartiet och sadrströrelsen, en shiamuslimsk strömning som uppstod på 1990-talet med Baqir al-Sadrs brorson Muqtada som galjonsfigur. Liksom sin föregångare Dawa utnyttjar sadrströrelsen den symboliska efterklangen av att ha stöd i Najaf, men rörelsens verkliga bas finns i Bagdads fattiga bostadsområden, i det område som nu kallas Sadr City. Området var tidigare ett av huvudstadens kommunistiska fästen och byggdes ursprungligen som ett projekt med subventionerade bostäder som ersatte de slumkvarter med lerhyddor där Bagdads fattigaste bodde.

Tishreenrevolutionen

Tishreenrörelsen 2019 blev en chock för Iraks härskande klass. Det fanns ett intensivt ursinne i Dawas gamla hjärta Najaf och Kerbala. Uppretade av polisvåld som ledde till hundratals döda unga demonstranter över hela landet tände demonstranter i slutet av november eld på det iranska konsulatet i Najaf. Några dagar senare avgick premiärminister Abdul-Mahdi.

Sairoons valseger året innan borde kanske ha varit en varning för att åsikterna höll på att förändras. Det konservativa Najaf valde en kommunistisk kvinnorrättsaktivist och lärare, Suhad al-Khateeb. Regeringstjänstemän som i maj 2018 kom för att öppna stadens nya internationella stadion möttes av buanden och rop, ”Ni är alla tjuvar!”

Iraks till största delen shiamuslimska syd hade redan 2018 skakats av demonstrationer som spred sig från Basra till andra städer, inklusive Najaf och Hilla och även huvudstaden. Ilskan över bristen på jobb åt lokalbefolkningen i en oljesektor som rapporterade rekordvinster sammanföll med en ökande frustration över statens oförmåga att tillhandahålla dricksvatten och elektricitet för miljoner.

2019 var protesternas epicentrum inte längre Basra, även om staden fortfarande var en viktig motor för mobiliseringarna. Nu tog Bagdad ledningen, med tusentals människor som samlades vid en sittdemonstration på Tahrirtorget i huvudstadens centrum. De övervakades av det berömda Frihetsmonumentet, en enorm modernistisk skulptur till minne av 1958 års revolution. Talkörerna och parollerna utvecklades från lokala hänvisningar till korrumperade politiker till mer allmänna krav som ”Vi vill ha ett fosterland”.

Som en irakisk aktivist uttryckte det i en intervju 2019:

De vill befria landet så att vi kan leva med respekt och värdighet. De vill ha ett land där de irakiska inkomsterna faktiskt används för att utveckla infrastrukturen från grunden och uppåt och används för att förbättra samhällsservice, utbildning, sjukvård, rent vatten och energiförsörjning. De vill ha yttrandefrihet och också rätt att uttrycka sig och ha vilken religiös tro man vill.

Rörelsen på torgen

Rörelsen upprättade stora, halvt permanenta sittdemonstrationer på symboliska centrala torg. Ockupationen av Tahrirtorget i Bagdad började i början av oktober 2019 och fortsatte att vara brännpunkt för stora demonstrationer, med ett kort avbrott för den shiareligiösa festivalen Ashura i mitten av månaden. När Covid-19-pandemin drabbade Irak i mars 2020 hade det sedan flera månader pågått sittdemonstrationer i Basra, Nasiriyah och andra städer.

Mordet på den höge iranske generalen Qasem Soleimani i Bagdad med en amerikansk drönarattack i januari 2020 gav ny energi och politisk tillförsikt till den shiaislamistiska rörelsen som var allierad med Iran. Det gav för första gången sedan oktober dessa krafter utrymme att mobilisera massdemonstrationer på gatorna och fördöma USA:s intervention. Men det dödligaste slaget mot de protesterande kom inifrån, när Muqtada al-Sadr beordrade sina anhängare att lämna sittdemonstrationerna och ansluta sig till säkerhetsstyrkorna för att rensa bort dem från gatorna.

Det finns olika åsikter om i vilken grad IKP kunde forma eller direkt dra fördel av proteströrelsen Tishreen. Partiet använde verkligen sin lilla plattform i parlamentet för att visa sitt stöd för de allt större demonstrationerna. Deras ledamöter, inklusive partiets generalsekreterare Raid Fahmi, läm-

nade parlamentet i protest mot det fruktansvärda förtrycket under upprorets första veckor.

Fahmi sa vid den tiden till en journalist att partiet var ett av få organiserade politiska krafter som demonstranterna tolererade, så länge IKP:s medlemmar anslöt sig till rörelsen som individer. Andra redogörelser antyder att partiledarna var mer försiktiga med att engagera sig i rörelsen när den först bröt ut, eftersom de inte kände till organisatörerna.

Drivkraften bakom Tishreenmobiliseringarna var en ny generation av unga aktivister som, som ett reportage uttrycker det, var skeptiska mot de ”de traditionella massmissnöjespartierna” – närmare bestämt IKP och sadristerna. Valalliansen mellan sadristerna och IKP hade ökat denna misstro, och den roll som al-Sadr spelade under krossandet av proteströrelsen bekräftade många farhågor om sadristernas avsikter.

Alternativ

Tre år efter upproret har IKP ställt sig i centrum på en ny paraplyorganisation som representerar olika delar av Iraks samhällsrörelse, med målsättningen att översätta de folkliga men diffusa krav som Tishreenrörelsen uttryckte till politiska reformer. Med siktet inställt mot ”partier som vidhåller det partiska, sekteristiska kvotsystemet” har Fahmi hävdad att tiden är mogen för en ny politisk och valallians som kan erbjuda ett verkligt alternativ till status quo.

Detta förhållningssätt passar bra till IKP:s inriktning gentemot staten. Den presenterar en liberalt demokratisk ”institutionell rättsstat” som Tishreengenerationens yttersta önskan, och framställer det som ett konkret förverkligande av ropet ”Vi vill ha ett fosterland”. Tanken att det ska vara en *irakisk* stat som arbetar för alla sina medborgare, oavsett tro, språk eller kultur, var ett tydligt tema i proteströrelsen.

Men på andra sätt har Tishreengenerationens uppoffringar inte bara ställt frågor till de sekteristiska partierna utan också till IKP och andra organisationer som har kombinerat ett strategiskt fokus på staten med en taktiskt inriktning mot gatorna. Kommer mixtrande i kanterna på ett trasigt system verkligen ge irakierna en väg framåt? Eller behöver Irak en djupare och bredare revolution, om det under denna period av katastrofer ska bli ett drägligt fosterland för befolkningens fattiga majoritet?

Joseph Daher: Vad invasionen innebar för kurderna

[Ur [Jacobin magazine](#), nr 50, 28 juli 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

1988, då Saddam Hussein fortfarande hade ett avsevärt stöd från västmakterna, inledde hans regering ett angrepp med kemiska vapen mot den kurdiska befolkningen i Halabja, och dödade omkring 5.000 människor. Massakern var en del av Operation Anfal, då det förekom omfattande förstörelse av byar och massakrer på tiotusentals personer. Det var bara ett kapitel i den långa historien av våldsam förtryck mot kurder i Irak och grannländerna.

Men kort därefter uppstod förhoppningar. I efterdyningarna till Gulfkriget och koalitionsstyrkornas upprättande av en flygförbudszon i det irakiska Kurdistan, som hindrade Husseins regering från att återta området, kunde kurderna till slut få någon sorts verkligt självstyre.

Det verkade öppna sig ett utrymme för en ny politik. Efter parlaments- och presidentvalen som organiserades av en allians mellan politiska partier vid namn Irakiska Kurdistans front, bildades det 1992 en ny självständig regering, Kurdistans regionala regering (KRG). KRG gjorde anspråk på makten över tre regioner – Erbil, Duhok och Sulaymaniyah.

Men när arrangemanget att dela makten mellan de två dominerande politiska partierna i irakiska Kurdistan – Kurdistans demokratiska parti (KDP), som sedan tre generationer har letts av familjen Barzani, och Kurdistans patriotiska union (PUK), som leds av familjen Talabani – misslyckades, bröt det inom kort, 1994, ut ett inbördeskrig. Två separata regeringar upprättades i Erbil och Sulaymaniyah, dominerade av KDP respektive PUK. Fientligheterna bestod fram till 1998, då båda organisationerna skrev under ett avtal som hade förhandlats fram av USA, och som satte stopp på inbördeskriget.

Samtidigt upprättades det vänsterinriktade Kurdistans arbetarparti (PKK) en bas i Qandilbergen, varifrån de genomförde gerillaaktiviteter mot den turkiska staten. Sedan dess har Turkiets väpnade styrkor oavbrutet riktat in sig på PKK-kadrer under operationer över gränsen till norra Irak.

Vad ockupationen medförde

Efter den USA-ledda invasionen av Irak inrättade ockupationsstyrkorna ett sekteristiskt politiskt system i landet. Med amerikanskt stöd arbetade kurdiska politiska krafter för att få med maktbefogenheter och rättigheter för sig själva i 2005 års irakiska konstitution. Bland framstegen finns erkännandet av irakiska Kurdistan som en officiell region som låter KRG härska med avsevärt oberoende från Bagdad, och att alla lagar som har antagits av Kurdistans parlament före 2003 godkänns. Sedan dess har KRG varit i besittning av ett fullt utbud av ministerier med betydande regionala maktbefogenheter, inklusive egna utrikes relationer, säkerhetsstyrkor och till och med en egen militär känd som Peshmerga.

Men två tvistefrågor har förblivit olösta. För det första föreskrev 2005 års konstitution att centralregeringen skulle organisera en folkomröstning i de "omtvistade territorierna" (inklusive Kirkuk) före 31 december 2007, så att de berörda befolkningarna fritt kunde avgöra om de skulle tillhöra Kurdistan eller inte. Men den process i tre faser som konstitutionens paragraf 140 anger för att lösa de omtvistade regionernas status inleddes aldrig. Den inbegriper en "normalisering" för att upphäva de demografiska förändringar som arabiseringen under den baathistiska perioden medförde, en folkräkning och en folkomröstning.

Men långt viktigare är oljefrågan – den främsta källan till konflikter mellan Erbil och Bagdad. I konstitutionen är handhavandet av olja och gas i Irak fullt av diffusa termer och tvetydigheter. Det har lett till ständiga spänningar och dispyter mellan KRG och centralregeringen om den olja som produceras i de kurdiska regionerna. Under dessa gräl har Bagdad upprepade gånger hållit inne betalningar ur den nationella budgetfördelningen till KRG. Som svar har KRG utvidgat sin självständiga oljeexport.

På Iraks politiska scen har representanter för de dominerande politiska krafterna – KDP och PUK – på ett effektivt sätt intagit de högsta posterna i staten, inklusive såväl det irakiska presidentskapet som flera parlament i följd. Den kurdiska Peshmerga slöt sig också samman med den USA-ledda internationella koalitionen och spelade en avgörande roll i kriget mot ISIS mellan 2014 och 2017.

Det gjorde det möjligt för KRG:s militära styrkor att få det faktiska ansvaret över staden Kirkuk.

KDP och PUK har också utvecklat olika utrikesallianser. Under president Recep Tayyip Erdoğans ledning har den turkiska staten byggt starka band till KRG:s myndigheter, i synnerhet familjen Barzani. Idag är Ankara KRG:s främsta investerare och handelspartner. För sin del har PUK utvecklat relativt goda relationer till den islamska republiken Iran. Det har inte hindrat Teheran från att, efter upproret i Iran 2022, rikta sig mot oppositionsgrupper som är baserade i det irakiska Kurdistan, som till exempel Irans Kurdiska demokratiska parti.

Med Jalal Talabani på posten som Iraks formella president mellan 2005 och 2014 och Masoud Barzani som ledare för KRG, upprätthöll KDP och PUK ett yttre sken av enhet. Vid KRG:s senaste parlamentsval 2018 fick Barzanis KDP 45 platser av 111, följt av PUK med 21 platser. De två partierna stärkte sin kontroll över olika delar av KRG och de inflytelsesfärer som de hade ärvt från maktindelningen på 1990-talet, med provinserna Erbil och Duhok under KDP:s styre och Sulaymaniyah och Halabja under PUK:s. I dessa områden är det till hjälp att ha partiförbindelser för att få arbete, grunda ett företag och ta sig igenom juridiska konflikter.

På samma sätt har Peshmerga och säkerhetsstyrkorna i vardera zonen sina egna partitillhörigheter. KRG blev också den viktigaste arbetsgivaren i irakiska Kurdistan, och sysselsätter uppskattningsvis hälften av regionens arbetsstyrka (omkring 1,4 miljoner personer). Dessa arbeten – både produktiva och icke produktiva – är ett sätt för båda partierna att befästa sina beskyddarsystem. Och ändå är resultatet en ekonomi med utbredd arbetslöshet, obetalda löner, utbredd korrupktion och dålig samhällsservice, som har uppmuntrat till hög utvandring, speciellt bland ungdomar.

Kritiken mot KDP:s och PUK:s makt över det politiska systemet har varit ett återkommande tema. Mellan 2015 och 2018 krävde flera proteströrelser mer demokrati, bättre offentlig service och fler ekonomiska möjligheter. Säkerhetsstyrkor anknutna till båda partierna har inte tvekat att förtrycka journalister, aktivister och politiska motståndare som är kritiska mot deras politik.

Spänningarna mellan KDP och PUK har fortsatt, förstärkta av misslyckandet för folkomröstningen 2017 om oberoende från Irak, och de trappades 2022 upp efter mordet på en hög PUK-befälhavare i Erbil. KDP och PUK sköt upp regionalvalen som var planerade till oktober 2022, och förlängde mandatperioden för KRG:s parlamentsledamöter. Men i maj 2023 beslutade Iraks federala Högsta domstol mot att parlamentet förlängdes ytterligare ett år, och kallade det icke konstitutionellt och förklarade den lagstiftande församlingens mandatperiod för avslutad.

Misslyckandet för folkomröstningen om självständighet 2017

I september 2017 krävde KRG:s president Masoud Barzani att det skulle organiseras en folkomröstning om självständighet från centralregeringen i Bagdad och grannländerna. Utöver de verkligt nationalistiska känslorna, betraktades allmänt att Barzani hade iscensatt folkomröstningen för att få stanna kvar vid makten och avleda de folkliga kurdiska klasserna från de samhällsekonomiska svårigheterna i KRG-kontrollerade områden.

Men kravet drog nytta av verkliga nationella strävanden. Efter den massiva segern för ”ja”, med mer än 92% för självständighet, ersattes de irakiska kurdernas inledande entusiasm snabbt av hot och militära offensiver från flera aktörer. I mitten av oktober 2017 erövrade irakiska trupper och Iranstödta shiamiliser ur de Folkliga mobiliseringsstyrkorna staden Kirkuk och de omgivande

oljefälten från den kurdiska Peshmerga. Att återerövringen av staden gick så fort och lätt var resultatet av en överenskommelse mellan den irakiske premiärministern Haider al-Abadi och en PUK-fraktion.

Under sina militära aktioner fick den irakiska regeringen direkt stöd från grannländerna Turkiet och Iran. Ingen av dem ville se någon sorts fortsatt kurdiskt självstyre i Irak av rädsla för problem med sina egna kurdiska minoriteter.

I november 2017 kungjorde KRG att den skulle respektera en dom av Iraks federala Högsta domstol som förkunnade att ingen provins kunde avskilja sig. Flera månader senare, och efter en rad strikta blockader mot KRG-områden, lämnade de kurdiska myndigheterna ifrån sig makten över flygplatser och gränsövergångar till centralregeringen.

Mer än 183.000 civila tvångsflyttades av konflikten, inklusive 79.000 från staden Kirkuk. Dessutom förlorade KRG omkring 40% av sitt tidigare territorium när dess styrkor drog sig tillbaka från de omstridda områdena och led stora ekonomiska förluster. Efter detta totala misslyckande tillkännagav KRG:s president Barzani att han avgick och överlämnade en stor del av regeringens makt till sin brorson, den nuvarande premiärministern i regionen Kurdistan, Nechirvan Barzani, vice premiärminister Qubad Talabani, talmannen i parlamentet och det rättsliga rådet.

Frågan om olja

Kontrollen över oljereserverna och distributionen av olja är en fortsatt källa till konflikt mellan den irakiska regeringen och KRG. Irak har världens femte största oljereserver, och exporterar större delen av oljan via hamnar i landets södra del. KRG står för uppskattningsvis 30% av denna olja. Den kurdiska regionen har utnyttjat denna skänk från ovan utan att gå via Bagdad, och antog 2007 en lag om gas och olja som den federala Högsta domstolen i februari 2022 bedömde som icke konstitutionell. Sedan 2013 har KRG transporterat nästan 450.000 tunnor per dag till turkiska hamnar, där internationella oljebolag tagit ansvar för att exportera den.

2014 lämnade Bagdad in ett klagomål till Internationella handelskammaren mot Turkiets statligt ägda oljeledningsoperatör, och anklagade den för att inte respektera överenskommelsen från 1973 som gjorde det irakiska oljeministeriet till den enda myndighet som kunde exportera olja.

I mars 2023 avgjorde en internationell skiljedomstol till slut konflikten till Bagdads fördel. Enligt detta beslut måste Ankara betala 1,5 miljarder dollar till Iraks centralregering, medan en ömsesidig överenskommelse stängde alla oljeledning mellan KRG och Turkiet. Enligt Reuters har de kurdiska myndigheterna en skuld på 6 miljarder dollar till mellanliggande oljebolag, och räknade med intäkter från export av råolja för att betala tillbaka den.

Enligt en rapport som publicerades av *Zero Hedge* beräknade man i slutet av maj 2023 att KRG hade förlorat mer än 1,5 miljarder dollar sedan oljeexporten stoppades den 25 mars. I april skrev den irakiska förbundsregeringen och KRG under ett avtal om att återuppta kurdisk oljeexport via Turkiet. Men Ankara har fortsatt att stoppa leveranserna, och har sagt att de vill förhandla om betalningen av 1,5 miljarder dollar till Irak innan de återupptar exporten.

Enligt överenskommelsen kommer den irakiska statliga organisationen för handel med olja nu att övervaka exporten av kurdisk råolja. Och inkomsterna från försäljning av oljan utomlands måste

sättas in på ett bankkonto som sköts av Erbil och övervakas av Bagdad. Men flera paragrafer i utkastet till finanslag som täcker räkenskapsåren 2023, 2024 och 2025 ändrades av irakiska parlamentsledamöter och går nu mot aprilöverenskommelsen mellan Iraks förbundsregering och KRG. Exempelvis stadgar en förändring att det irakiska finansministeriet ska kontrollera utbetalningen av KRG:s oljeintäkter till ett konto som snart ska skapas på Iraks centralbank. Inför dessa förändringar har kurdiska partier i det irakiska parlamentet vägrat skriva under texten och skjutit upp en omröstning om den.

Problemen för Iraks kurder verkar inte ha något slut i sikte. Även om den USA-ledda invasionen av Irak har befäst kurdernas självstyre och KRG:s makt, så har den inte hjälpt till att befria vanligt folk. Kurdistans arbetare står å ena sidan mot en härskande elit som domineras av familjerna Barzani och Talabani, inriktning är att bevara sina politiska och ekonomiska privilegier, och å den andra mot en fientligt inställd centralregering och grannstater som är ivriga att se dem misslyckas.